

Menekült vagy dezertált? Egy államvédelmi százados rejtélyes eltűnése

1953. május 22-én este 8 órakor a bécsi magyar politikai képviseltről a következő rejtjelezett táviratot kapta az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) Hírszerző Főosztálya: „Czirok százados ma délelőtt 11 órakor bement a sajtóklubba,¹ ahonnan öt perc múlva távozott. Megbeszélés szerint 13 órára vissza kellett volna jönnie a követségre, de ő 19 óráig nem érkezett meg.” Pár óra múlva egy újabb távirat érkezett, amely szerint „Czirok százados 22 óráig nem jelentkezett”.² A nem mindennapi esemény természetesen nagy izgalmat váltott ki mind a bécsi magyar képviseleten, mind az ÁVH-nál, hiszen az eltűnt Czirok András államvédelmi százados az ÁVH Hírszerző Főosztályán a nyugat-európai hírszerzéssel foglalkozó 3. Osztály osztályvezető-helyettese volt. Az izgalom érthető is, hiszen a május 20-án operatív munkára Bécsbe érkező 29 éves Czirok életében először tartózkodott Nyugaton, a német nyelvet éppen csak elkezdte tanulni. A külképviseleten működő rezidentúrán³ rá várakozó munkatársai először arra gyanakodtak, hogy eltévedt a városban. Majd délután 3 óra után ezt a verziót elvetették, és attól tartottak, baleset érhetne. Este 8-kor döntöttek úgy, hogy értesítik az ÁVH VIII. Főosztályát, és eligazítást kérnek. Valójában sem akkor, sem azóta nem derült ki pontosan, mi is történhetett Czirokkal. Azonnal felmerült az a lehetőség, hogy elrabolták. A bekövetkező vizsgálatok ezt cáfolni nem tudták, de az államvédelem szívesebben építette fel a koncepcióját arra a változatra, hogy Czirok magától szökött meg. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes, főosztályvezető az egyik jelentésében szkeptikusan meg is jegyezte, hogy akár elrabolták, akár megszökött, az eredmény ugyanaz: valószínűleg információkat adott át a nyugati hírszerző szervezeteknek, és ezzel hazaárulóvá vált, tehát hazaárulóként kell kezelni.⁴

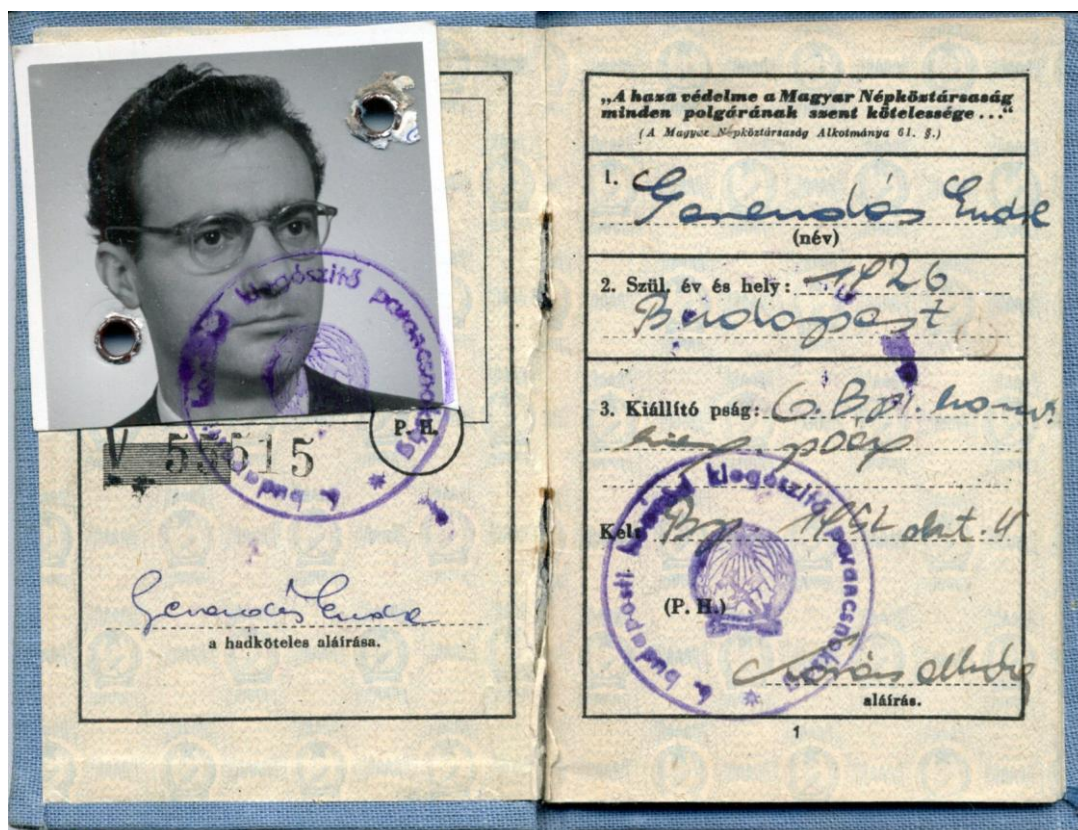
Az iratokból körvonalazódnak Czirok nyomtalan eltűnésének előzményei, körülményei, az állambiztonsági munkára kiható következményei, valamint megrajzolható Czirok szakmai pályaképe, továbbá az is, hogyan kezelte az ügyet az állambiztonság évtizedeken keresztül. Azonban a rendelkezésre álló iratokból sem tudjuk a választ arra, hogy mi is történhetett Czirok Andrással 1953. május 22-e 11 óra után. Ki tudunk zárni néhány dolgot, hogy mi nem történt vele, de a továbblépéshez a nyugati titkosszolgálatok iratainak ismeretére volna szükség. A családja a mai napig nem kapott pontos, egyértelmű felvilágosítást az eltűnés részleteiről.

A bécsi rezidentúra

A második világháború után a polgári hírszerzés a politikai rendőrségen belül kezdett kiépülni.⁵ A hírszerzők pozíciója az ÁVH-nál akkor vált tekintélyesebbé, amikor 1950 szeptemberében megszervezték a Hírszerző Osztályt (X/3.) Farkas Vladimir alezredes vezetése alatt. A hírszerzés rezidentúráinak kiépítéshez 1950-ben fogtak hozzá, az elsőt éppen Bécsben állították fel 1950 novemberében, ahol történetünk elkezdődött.⁶ Az osztrák–magyar államközi kapcsolatokban 1947 és 1954 között politikai képviselet, annak élén pedig követi rangú ügyvivő foglalkozott a külkapcsolatokkal.⁷ Bizonyosan nem volt véletlen, hogy amikor a magyar állambiztonság az első külföldi rezidentúráját felállította Bécsben a politikai képviseleten (a mindennapokban követségként emlegették), az ügyvivő az a Mátrai Tamás volt, aki 1945 és 1948 között a politikai rendőrség tekintélyes munkatársának és Péter Gábor⁸ feltétlen bizalmasának számított.⁹ Őt 1953 januárjában Ötvös Alajos követte mint ideiglenes ügyvivő.¹⁰ A rezidentúráknak a követségeken felállított típusa „legális” volt, fedőszervként a Magyar Népköztársaság adott diplomáciai képviselete szolgált. Minden olyan munkatársnak, akit a követségen az állambiztonság foglalkoztatott, volt fedőfoglalkozása¹¹ – ezt a Külügyminisztérium biztosította. Ekkor itt Bécsben a rezidentúra minden alkalmazottjának volt fedőneve. A

konspiráció többszörös volt, ekkor a bécsi rezidentúrán saját nevét senki nem használhatta, mindenkinek volt egy olyan neve, amit a külügyben és a követségen használt, ehhez új élettörténetet kapott, és mindenkinek volt egy állambiztonsági fedőneve.

Czirok András – Gerendás Endre névre kiállított – fedőigazolványa. (A valódi születési adatok: Tápé, 1924.) ÁBTL 3.2.4. K-2365/4.

1952 júliusában a bécsi rezidentúra kihelyezett állománya a rezidensből, hat beosztottból, illetve közülük kettőnek a feleségéből állt, akik mellest az ÁVH állományában is szerepeltek.¹² A rezidens, vagyis aki a rezidentúrát vezette – úgy tűnik a felállítástól és a történetünk kezdetén, tehát 1953 májusában is – Sarkadi Simon államvédelmi őrnagy volt, aki a követségen „Szepes Lajosként” ismert, külügyi beosztása I. osztályú titkár, állambiztonsági fedőneve pedig „Szirtes Kálmán”.¹³

Hogy miből állhatott a bécsi követség épületében felállított rezidentúra tevékenysége, arról a VIII. Főosztály feladatainak 1953. augusztusi meghatározásából kaphatunk némi betekintést: „Hálózati beépülés az Ausztria és Nyugat-Németország területén működő amerikai-angol, francia és a titóista Jugoszlávia hírszerző és elhárító szerveibe, a magyar fasiszta emigrációs alakulatokba [szervezetekbe], amelyek a Magyar Népköztársaság elleni ellenséges tevékenységet külföldről szervezik és irányítják...”¹⁴ A BM II. (Hírszerző) Főosztálya bécsi hírszerző rezidenciájának helyzetéről szóló jelentésében, amelyet a BM Államvédelmi Kollégiumának 1956. augusztus 22-i ülésén tárgyaltak, a fentieket megerősítették, másrészt sokkal inkább részletezték a feladatokat. Ezek sorrendben a következők voltak:

„1. Az ausztriai lehetőségeket felhasználva aktív hírszerző munkát folytatni Nyugat-Németország állami, politikai, katonai, gazdasági objektumai ellen, ügynöki beépülés és más lehetőségek felhasználásával titkos információk és dokumentumok megszerzése;

2. *Beépülni az Ausztria területén hazánk és a béketábor más országai elleni ellenséges tevékenységet kifejtő amerikai, angol, francia és nyugatnémet hírszerző szervezetekbe, valamint ezen országok Ausztriában lévő képviseleti objektumaiba...*

3. *Ügynöki munkával beépüléssel felderítő munkát végezni az osztrák vezető pártokban és minisztériumokban...*

4. *Felderíteni az Ausztria területén lévő fasiszta magyar emigráns szervezeteket, ügynöki beépüléssel bomlasztani és ellenséges tevékenységüket megakadályozni.*

5. *Tudományos-technikai hírszerzés...*¹⁵

Bécs 1945 és 1955 között a nagyhatalmak megállapodása alapján angol, amerikai, francia és szovjet megszállási zónára osztották. Azonban a város I. kerületét ún. nemzetközi zónaként fogadták el, amelyet a nagyhatalmak havonta felváltva felügyeltek. Mind a követség épülete, mind a szomszédságában lévő sajtóklub a város nemzetközi zónájában állt; ez május hónapban az amerikaiak ellenőrzése alá esett.¹⁶

Czirok bécsi útjának előkészítése

Farkas Vladimir főosztályvezető személyes döntése volt, hogy a Hírszerző Főosztály nyugat-európai hírszerzéssel foglalkozó osztályának (VIII/3.) osztályvezető-helyettesét és az osztály egyik alosztályának a vezetőjét Bécsbe küldi operatív megbízással – a Külügyminisztérium részéről hivatalosan mint diplomáciai futárok jelentek meg.¹⁷ Czirokat Sárosi Ernő névre kiállított diplomata útlevéllel és nemzetközi gépjármű-vezetői igazolvánnyal, illetve Tamási névre kiállított újságíró igazolvánnyal látták el. Saját nevére szóló iratok nem is voltak nála az út során. Czirok András államvédelmi századost egyik beosztottja, Ágoston Kálmán¹⁸ államvédelmi főhadnagy, a VIII/3-a alosztály vezetője kísérte el. Talán azért esett a választás Ágostonra, mert egy évvel korábban ő már dolgozott a bécsi magyar képviseleten.¹⁹ Kettős feladattal bízták meg őket. Egyrészt, hogy Czirok szervezze be a magyar állambiztonság ügynökének a mit sem sejtő Bálványi János – Bécsben élő, magyar származású, de osztrák állampolgárságú – újságírót. Az akciót Ágoston biztosította.²⁰ A célszemély az előkészítő munkálatok során a „Forgács Ákos” fedőnevet kapta.²¹ Az előzetesen kidolgozott terv szerint Cziroknak Bálványit a bécsi magyar követség közvetlen szomszédságában lévő osztrák sajtóklubban kellett felkeresnie. Másrészt találkozót kellett lebonyolítaniuk az ÁVH „Piros” fedőnevű ügynökével, akiről annyit tudunk, hogy ekkor a felsőőri református gyülekezet lelkésze volt, aki 1953-ban, vagyis néhány hónappal Czirokék látogatása előtt foglalta el lelkészi hivatalát. Mielőtt Magyarországot elhagyta, az ÁVH állítása szerint, az ÁVH beszervezte saját ügynökének.²² Az volt a megállapodás, hogy az akciókat egymásnak fogják biztosítani, mivel a rezidentúra munkatársai egyikben sem vehetnek részt,²³ bár majd látni fogjuk, ezt nem tartották be.

Czirok és Ágoston indulását eredetileg május 18-ára, vasárnapra tervezték. Az ÁVH a vízumkérelmüket május 15-én adta be Ausztria politikai képviseletén. Azonban míg Czirok vízumát már május 17-én kiadta az osztrák követség, Ágostonét csak 19-én délután.²⁴ Az útra készülve Czirok úgy döntött, hogy két öltönyt visz magával: egy sötétet és egy világosszürkét. Márkus Sándor államvédelmi századost,²⁵ a VIII/3. Osztály vezetőjét azzal a kérdéssel kereste meg, hogy a szürke öltönhöz viselheti-e azt a cipőt, ami a lábán van. Ugyanis ez az ÁVH egyenruházatához tartozott, jellegzetes barna színe és alakja volt.²⁶ Márkus nemmel válaszolt, de arra már később sem emlékezett senki, hogy Czirok végül milyen cipőben utazott ki.

Bécs, 1953. május 20. – május 22.

Május 19-én Ágoston vízumát is kézhez kapva – szinte azonnal – útra keltek; felszálltak a Keleti pályaudvarról a 21.20-kor Hegyeshalomra induló vonatra, ahova 0.30-kor érkeztek. Itt várakozni kényszerültek, Czirok ezt az időt a határőrség várószobájában végigaludta. Hajnali 4.45-kor kaptak csatlakozást. A vonaton egyetlen útítársuk akadt, akiről a későbbi vizsgálat során kiderült, hogy F. K. osztrák kereskedelmi utazó,²⁷ akinek

semmi köze nem volt Czirok eltűnéséhez.²⁸ A személyvonatuk 6.45-kor érkezett meg Bécsbe, az Ostbahnhofra. Ott fogtak egy taxit, azzal mentek a követségre. Reggeli és mosakodás után gyakorlatilag azonnal munkához is láttak. A rezidentúra helyettes vezetőjével,²⁹ Fehérvári Antal államvédelmi századossal (akinek a követségen, illetve a Külügyminisztériumban a fedőneve „Lakatos Sándor” volt) hármásban gépkocsiba ültek, és elindultak a „Pirossal” való találkozás előkészítésére. A megbeszélte találkozóhely Bécs Floridsdorf nevű külvárosában (ez a XXI. kerület a szovjet megszállási zónában) egy találkozási lakásban (T-lakás)³⁰ lett volna a Mitterhöfergässen. Ágoston és Fehérvári felment a lakásba ellenőrizni, hogy minden rendben van-e. A lakás tulajdonosával megbeszélték, hogy a találkozó tervezett idejére tegye szabaddá a lakást. Eközben Czirok a háztömb mellett a gépkocsiban várt rájuk. Fél 11-kor a két férfi visszament a gépkocsihoz, Fehérvári azzal köszönt el tőlük, hogy a városba tart, Czirok és Ágoston pedig 10.30-kor elfoglalta figyelőállását a találkozóhely környékén. 12.10-ig vártak, de „Piros” nem jelent meg. Ekkor a gépkocsival a Mariahilfer Straßera hajtottak, Czirok vezetett, egy mellékutcában leparkoltak, majd egy nyilvános telefonról felhívták a követségen Fehérvári államvédelmi századost, akivel újabb találkozót beszéltek meg délutánra – immáron a belvárosban. Amíg Fehérvárra vártak, addig Czirok és Ágoston kirakatokat nézegetett, és egy eszpresszóban fagyaltozott. Miután Fehérvári megérkezett, még egyet kerültek a városban a kocsival, majd visszamentek a követségre. Itt megbeszélték a délutáni munka menetrendjét. Megállapodtak abban, hogy Ágostont Kovács László államvédelmi százados (akinek az állambiztonsági fedőneve „Gereblyés Kálmán” volt) fogja a „Pirossal” ismét megkísérelendő találkozót biztosítani, Czirokkal pedig Fehérvári megy el, hogy a „Forgácsal”, azaz Bálványi Jánossal való találkozó számára helyet keressenek. Miután a „Pirossal” való találkozó délután sem jött létre, 19.30-kor négyesben a Stephanskirche előtt találkoztak. Kovács elkészült, és visszament a követségre, míg Fehérvári elvitte Czirokat és Ágostont egy, a Südbanhoffal szembeni, a szovjet zónában lévő T-lakásra, ahol együtt megvacsoráztak. Este 10-re mentek vissza a követségre, és megbeszélték a másnapi programot.³¹

A megállapodás szerint május 21-én délelőtt Czirok első útja a Bankgasse 8. szám alatti sajtóklubba vezetett, ahol „Forgácsot” kereste. A portás azt a felvilágosítást adta neki, hogy nincs ott, de valószínűnek tartotta, hogy délután megjelenik. 14 órakor Fehérvári, Ágoston és Czirok két gépkocsival az Opera kávéházba mentek, majd innen Czirok az egyik kocsival visszament a sajtóklubba, hogy „Forgácsal” beszéljen. Czirok fél óra múlva eredménytelenül tért vissza a kávéházba. Itt elmesélte, hogy útközben két „esete” is volt az autóval, amely egy kölcsönzött Tatra Plan típusú személygépkocsi³² volt. Egy piros jelzésnél kis ívben jobbra kanyarodott – ezt akkor a KRESZ Budapesten engedélyezte, Bécsben nem –, így azonnal megállította egy rendőr és igazoltatta. Czirok átadta a nemzetközi vezetői engedélyét. A rendőr a cirill betűket meglátva, azt kérdezte tőle, hogy orosz-e, az igenlő válasz hallatán pedig tisztelegve tovább engedte. Nem sokkal ezután a Czirok vezette kocsit beleszaladt az előtte hirtelen fékező Steyer márkájú személygépkocsiba. A Steyer karosszériája hátul felgyűrődött, a két sárhányója pedig leesett; a Tatra Plannak nem esett baja. Czirok mindenképpen el akarta kerülni, hogy rendőrt hívjanak, elismerte, hogy nem tartotta be a féktávolságot, és azt javasolta, hogy menjenek be egy javító műhelybe, és méreessék fel a kárt, ő pedig megfizeti. De a másik kocsit tulajdonosa – egy ötven körüli osztrák férfi – ebbe nem egyezett bele, végül megállapodtak abban, hogy Czirok fizet neki készpénzben 2000 schillinget, amelyről nyugtát kért. (Ez a nyugta meg is maradt, rajta feltüntetve a kocsit tulajdonosának neve, címe és rendszáma, illetve az átadott összeg.)³³

Az Opera kávéházban Fehérvári közölte Czirokkal és Ágostonnal, hogy „Mirell”³⁴ nemrég érkezett a repülőtérre, és a kávéház előtt fog elhaladni a szállodája felé. Mindhárman kimentek az utcára, hogy lássák a híres énekesnőt, aki az este Bécsben lépett fel. Fehérvári Czirokkal és Ágostonnal biztosította magát.³⁵ Fél órával később Czirok és Ágoston ismét elindult a „Pirossal” való utolsó biztosító találkozóra.³⁶ A kocsit egy mellékutcában hagyták, míg ők figyelték a találkozóhelyet, de „Piros” ez alkalommal sem jelent meg.³⁷ 17 óra után nagy vihar támadt, előbb mindketten egy kapualjba húzódtak,

de végül úgy döntöttek, visszaülnek az autóba, mert az utcán viharban ácsorogni feltűnő lehet. Tízpercenként elhajtottak a találkozóhely mellett, de „Pirost” nem látták. Közben újra történt egy kisebb balesetük – ekkor Ágoston vezette a kocsit –, a nedves úton összecsúsztak egy kerékpárossal. Szerencséjükre személyi sérülés és anyagi károk nélkül megúszták, Ágoston fájdalomdíjként 50 schillinget adott a biciklistának.³⁸ A történetek ismeretében a hírszerzőtisztek kiképzésének színvonala kértségeket ébreszt az olvasóban, az bizonyára nem lehetett véletlen, hogy a két magyar pár óra leforgása alatt három komoly szabálytalanságot követett el Bécsben egy kölcsön gépjárművel.

A baleset után leparkoltak, és a közelben bementek egy vendéglőbe, majd miután a vihar elcsendesedett, külön-külön ellenőrizték a találkozóhelyet, eredménytelenül, „Pirosnak” nyoma sem volt. Végül az autót a Tuchlaubenen hagyták, és gyalog indultak az alig 800 méterre lévő követségre, de eltévedtek, és taxit kellett hívniuk.³⁹

Visszaérve a követségre Cziroknak szakmai vitája támadt Fehérvárral egy ún. emigrációs vonalhoz kapcsolódó munka teendőit illetően. Czirok ragaszkodott hozzá, hogy Fehérvári másnap utazzon el Salzburgba ebben az ügyben, míg Fehérvári azzal az indokkal, hogy neki „Mirell”-lel kell foglalkoznia, ezt megtagadta. A vitában Czirok akkor visszakozott, amikor Fehérvári azt javasolta, kérjék ki a központ véleményét.⁴⁰

Az este folyamán Czirok és Ágoston még egyszer elhagyták a követséget, fél 8-kor moziba indultak. A filmnek 11 órakor lett vége, ezután gyalog sétáltak vissza a követségre, és a hátsó bejáraton mentek be az épületbe. Közben megállapodtak, hogy másnap reggel Czirok újra felkeresi a sajtóklubot abban a reményben, hogy ha nincs ott „Forgács”, legalább megszerzi a lakáscímét.⁴¹ Megbeszélték a „Piros”-ügy teendőit is. Cziroknak az volt a javaslata, hogy Ágoston utazzon el Burgenlandba, és újra vegye fel a kapcsolatot „Pirossal”.⁴²

Másnap (május 22.) a megbeszéltek szerint indították a napot. Ágoston 8.15-kor kiült a követség teraszára „napozni”. Innen szemmel tartotta a szomszéd ház bejáratát, ahol a sajtóklub volt. Azt kellett figyelnie, belép-e „Forgács” a kapun. Czirok viszonylag későn, fél 9-kor kelt fel ezen a napon. Míg az épületet el nem hagyta, Fehérváriék követségi lakásán tartózkodott. Fehérváriné reggelit készített neki, de csak teát kért, annak elfogyasztása után⁴³ félrevonult, előbb elkezdte olvasni a *Tartós békéért* című lapot,⁴⁴ majd jegyzeteket készített az előző napon Ágostontól kért 4–5 jegyzetlapra. Az asszonyok azt gondolták, a kapcsolatfelvételtre készül. Közben elolvasott egy, a központból érkezett, az „emigrációs vonal”-al kapcsolatos táviratot, amely nem az ő nevére szólt. Ezután megkérte Fehérvárinét, hogy adja át neki az operatív kiadásokra szánt pénzt, amit Ágostonnal Magyarországról hoztak magukkal, és megőrzésre korábban átadtak. Arra hivatkozott, hogy Fehérvárral ezt előzőleg megbeszélték – ez azonban nem volt igaz. Az asszony nem vitatkozott, számolatlanul átadta a pénzt; ennek összegéről ellentmondásosak a dokumentumok. Ágoston szerint Cziroknál eleve volt még 1500 schilling, így a reggel átadott összeggel együtt 2700–2800 schillingje lehetett, amikor délelőtt valamivel tíz óra előtt elhagyta a követséget.⁴⁵ Közben a lakásban megjelent még a rezidens felesége, „Szirtesné” is. Az indulás előtt Czirok odaszólt az asszonyoknak, hogy legkésőbb 13.15-re biztosan visszatér – még akkor is, ha „Forgácsal” a kapcsolatot fel tudja venni.⁴⁶ A követség hátsó kijáratán távozott, majd a Bankgasse letelejére kerülve a követséggel szemközti oldalon közelített a sajtóklub felé. A következő percekről szemléletesen számolt be Ágoston százados a központnak adott jelentésében: *„Lassan, kényelmesen sétált a sajtóklub felé az ellenkező oldalon. Felnézett az erkélyre, mint aki várja az én jelzésemet, hogy »Forgács« bement-e. Miután jelzést nem kapott, átvágott a másik oldalra, egyenesen felment a sajtóklubba. Körülbelül öt perc múlva a klubot elhagyta és anélkül, hogy visszanézett volna, elindult a Bankgassen a Ring felé, a követséggel ellentétes irányba. A Bankgasse és a Löwengasse sarkán megállt, szétnézett, visszapillantott felém a követség erkélyére, majd rövid tétovázás után elment a Burgtheater felé. Ekkor láttuk utoljára.”*⁴⁷

Ágoston még 20 percig az erkélyen maradt, figyelte, hogy nem követte-e valaki Czirokat a sajtóklubból. Miután megállapította, hogy semmiféle figyelést nem tapasztal, elhagyta az őrhelyét. Később felmerült, hogy nem kellett volna-e biztosítani Czirokat az eltűnés napján, de egyértelműen az volt a válasz, erre nem volt szükség: „A sajtóklubba való bemenetelét és kijövetelét a követségről Ágoston elvtárs figyelte. Megbeszélés szerint biztosítást végezni nem kellett, és Czirok századosnak saját leellenőrzése után vissza kellett volna jönnie a hátsó bejáraton...”⁴⁸

Az első reakciók

A követségen 13.30-ig nem aggódtak Czirok miatt; amikor 15 óráig sem ért vissza, arra gondoltak, hogy eltévedt. Ezután azt latolgatták, hogy baleset érhetne, de az is felmerült, hogy esetleg felkereste a lakásán „Forgácsot”, vagy ha elérte, akkor délutánra beszélt meg vele egy találkozózt. Fehérvári és Ágoston felkerekedtek, és végigjárták a Cziroknak javasolt összes találkozóhelyet, de Czirokat sehol nem látták. Ezután táviratoztak a központnak. Cziroknál a három igazolványon kívül a visszafelé szóló vonatjegye és két kulcsosomó volt, az egyik a követség két bejáratának, a másikon a bérautónak a kulcsai. Mivel Czirok éjfélig sem került elő, utasították a portást, hogy maradjon ébren, és folyamatosan ellenőrizze a bejáratokat. Az eltűnés tényét közölték az ideiglenes ügyvivővel, Ötvös Alajossal. Azzal számoltak, ha Czirokat mégis baleset érte, akkor a követségen őt fogják legelőször megkeresni. De erre nem került sor.

Másnap, május 23-án a bécsi rezidentúra munkatársai sorra vették az eshetőségeket, mi is történhetett Czirokkal. Az első feltevésük az volt, hogy provokálták és elrabolták. De ez elég valószínűtlennek találták Bécs belvárosában fényes nappal – bár vissza-vissza tértek ehhez a verzióhoz. Felmerült még a gyanú, hogy valamilyen okból a hatóságok igazoltatták, és mivel két különböző névre szóló igazolványt is találtak nála, ezzel kompromittálta magát. Minthogy németül alig beszélt, nem tudott kimagyarázkodni. Végül is ezt a variánst azzal vetették el, hogy ez esetben a hatóságok értesítették volna a követséget. A másik hipotézisük, amely szerint esetleg disszidált, valószínűbbnek tűnt. Ehhez a változathoz azonnal el is kezdték gyűjteni az információkat, mit is találnak Czirok körül, ami utólag igazolni látszik önkéntes távozását.

Végül a következő „vádpointokat” szedték össze ellene:

1. Az „ellenség” tudomást szerzett Czirok kiutaztatásának szándékáról, és direkt megtagadta Ágoston vízumának kiadását.⁴⁹ (Ezt cáfolja, hogy Ágoston végül csak megkapta a vízumot.)

2. Czirok a kiutazása előtt magához rendelte Goda László államvédelmi alhadnagyot, a VIII/3-a alosztály munkatársát, és részletesen beszámoltatta az „osztrák vonal” ügynökeiről, azok munkahelyéről, az állambiztonsági szervek velük való kapcsolatának történetéről. Goda későbbi nyilatkozatából kiderül, hogy csak az ügynöknevekre emlékezett fejből, a valódi neveket nem adta át.⁵⁰

3. Utólag Fehérvári és Czirok május 21-én este lezajlott vitája is gyanakvásra adott okot. Az a vélemény alakult ki, hogy Czirok nem véletlenül szerette volna Fehérvárit eltávolítani Bécsből, és május 22-én Salzburgba küldeni. Talán nem akarta, hogy a követségen jelen legyen egy németül jól beszélő, jó helyismerettel rendelkező, tapasztalt hírszerző munkatárs, amikor ő átsétál az ellenséghez.⁵¹

4. Ágostonban felmerült, hogy lehetséges, hogy őt sem véletlenül akarta Czirok Burgenlandba küldeni a „Pirossal” való kapcsolat újrafelvételére, őt is el akarta távolítani a közelből.⁵²

5. Utólag arra sem találtak elfogadható magyarázatot, hogy Czirok miért kérte el Fehérvárinétől az operatív kiadásokra szánt pénzt, ezt egy szokványos akcióhoz nem szokták igénybe venni.⁵³

6. Május 24-én Fehérvári százados találkozott az ÁVH „Völgyesi Sándor” fedőnevű ügynökével,⁵⁴ aki jól ismerte a Czirok által beszervezni szándékozott Bálványi János újságírót. A beszélgetésből kiderült, hogy Bálványi május 22-én már nem is volt

Bécsben, mert elutazott Klagenfurtba.⁵⁵ Így Czirok sem a sajtóklubban, sem a lakásán nem találkozhatott vele. A rezidentúra munkatársai azt sejtetik, hogy esetleg Czirok ezt tudta, csak alibinek használta Bálványi keresését.

7. Megállapították, hogy Czirok az egész bécsi tartózkodása alatt közömbösen viselkedett, egyáltalán nem érdeklődött a környezete iránt, és nem lelkesedett, mint általában mindenki, aki először van Nyugaton.⁵⁶ Ezzel talán azt leplezhette, hogy készül valamire. Viszont azt is hozzáfűzték, hogy az autóbalesete után kicsit idegesnek tűnt.⁵⁷

A Hírszerző Főosztályon is csak találgattak. Farkas Vladimir főosztályvezető mindjárt az eltűnés másnapján készített egy feljegyzést. Az volt a feltevése, hogy

„1. Előttünk ismeretlen körülmények között őrizetbe került (a Bálványi-ügyben kidolgozott szervezési tervet szigorú betartása ennek megtörténtét teljesen kizárta tenné);

2. Hazaárlást követett el. Ennek esetleges indítékát megjelölni nem tudom.”⁵⁸

Az volt a javaslata, hogy amennyiben Czirok 23-án sem kerül elő, az osztrák Külügyminisztériumon keresztül hivatalosan indítsák el a felkutatását. Ehhez képest Ötvös Alajos ideiglenes ügyvivő csak május 28-án kapott utasítást, hogy jelentse be az osztrák Külügyminisztériumban Czirok, vagyis „Sárosi Ernő” eltűnését. Erre május 30-án délután került sor. Az Ötvös által átadott jegyzékben a Külügyminisztérium futárának nevezték Czirokot. Az Ötvöst fogadó Wilfort követségi tanácsos visszakérdezett, hogy a futárpostát vajon átadta-e, vagy azzal együtt tűnt el.⁵⁹ Ötvös Alajos június 5-én érdeklődött az eltűnt ügyében, de azt a választ kapta, hogy még nincs eredmény, viszont ekkor kértek Czirok személyleírását, fényképét és személyi adatait.⁶⁰ Ezeket június 9-én át is adta. Ötvös egy június 16-i fogadáson újra találkozott Wilfort követségi tanácsossal. Ismételten rákérdezett, mire jutottak a nyomozásban, de nem kapott érdemi választ.⁶¹ Természetesen az osztrák külügy – bár mindent megígért Czirok-Sárosi felkutatására – valójában soha nem adott értékelhető információt.

Farkas Vladimir 1953. május 23-i jelentése szerint Czirok eltűnését azonnal közölték a „szovjet elvtársakkal”, akik megígérték, hogy az ausztriai szovjet szerveken keresztül igyekeznek a történeteknek utánanézni.⁶² Szovjet részről a majd két évtizedes vizsgálat során egyetlen alkalommal érkezett visszajelzés az ügyben. Dékán István államvédelmi ezredes, miniszterhelyettes jelentette Gerő Ernő belügyminiszternek, hogy a BM II. Osztály „főtanácsadó elvtársán” keresztül (amely mindig a szovjet tanácsadót jelölte) az illetékes szovjet szervektől egy fontosnak tűnő üzenetet kapott. Ennek az volt a lényege, hogy 1953. július 20. körül a szovjet hírszerzés lehallgatott egy angol nyelvű beszélgetést, amely a Szabad Európa Rádió bécsi és müncheni szekciója között folyt, amelyben feltételezhetően Czirokra történt utalás. A beszélgetés így zajlott:

„X: Én tegnap tudomást szereztem a magyar ügyről. Nagyon érdekes.

Y: Lehet, hogy te emlékszel. Utoljára neked beszéltem egy emberről.

X: Emlékszem. Férfiről a kocsival.

Y: Igen. Képzeld el, ez az ember egy szobában volt Rákosival és Farkassal!

X: Érdekes.”⁶³

A jelentést betették a Czirok-dossziéba, de a későbbiekben nem foglalkoztak vele.

A bécsi magyar követség figyelése

Már Czirok eltűnése napjának reggelén furcsa észrevételt tett Ágoston Kálmán főhadnagy. A követség erkélyéről látta, hogy egy nyári egyenruhás rendőr sétál a követség előtt. Ez azért volt meglepő, mert a többi rendőrön a téli egyenruhája volt – még a következő napokban is. 9 órakor a rendőr abbahagyta a járkálást, és megállt a sajtóklub bejáratánál. Több embernek adott felvilágosítást, majd közülük ketten felmentek a sajtóklubba, míg egy személyt a magyar követségre is átirányított. Ezt

követően egy téli egyenruhás rendőr lépett hozzá egy tiroli bőrnadrágos fiatalemberrel. Mindkettővel kezét fogott, majd 20 percen keresztül beszélgettek. Amikor Czirok felment a sajtóklubba, a rendőr még akkor is a bejáratnál állt.⁶⁴ Ennek a megfigyelésnek abban a koncepcióban volt szerepe, amely szerint Czirokat elrabolták. Ebben az esetben ez lett volna az előzetes figyelés az elrablók részéről, vagyis ez lenne a bizonyíték arra, hogy figyelték Czirok lépéseit.

Az iratok szerint a rezidentúra fennállása óta nem tapasztaltak a követségre irányuló figyelést. Május 22-én és az azt követő napokban viszont egymás után észleltek olyan jeleket, hogy az épületet szemmel tartják.⁶⁵ Már az gyanús volt, hogy olyan rendőrök voltak szolgálatban, akiket nem ismertek látásból. (A követség munkatársai az ott szolgálatot teljesítő rendőrök többségét személyesen ismerték, ünnepek alkalmából magyar italokat és cigarettát szoktak adni nekik ajándékba, vagy amikor magyar futballcsapat mérkőzése volt Bécsben, a meccsre szóló belépőjegyet osztogattak közöttük.⁶⁶) A rezidentúra munkatársainak beszámolóiból az egyértelműen leszűrhető, hogy ezekben a napokban csak egyetlen ismerős rendőrt láttak a szolgálatot teljesítők között.

Május 25-én egy nem várt hívás érkezett a követségre. Egy „Kenedi” néven bemutatkozó férfi „Huszárt”, vagyis Fehérvárit kérte a telefonhoz. Azt mondta, hogy „Sárosi Ernőtől”, azaz Czirok Andrásztól egy levelet szeretne átadni. Miután „Huszár” azt mondta, hogy nem érti őt, az idegen visszakérdezett: „*Akkor sem, ha azt mondja, Fehérvári Tóni?*” Fehérvári azt mondta, hogy akkor sem, és letette a kagylót.⁶⁷

„Kenedi” június 7-én ismét jelentkezett telefonon, szokatlanul késői időben, este 9 órakor kérte a 28-as mellék kapcsolását. A rezidentúra munkatársai szerint ez azért volt rendhagyó, mert külső személy a mellékvonalak számát nem ismerhette. 22.45-kor ismét telefonált, „Huszár attasét” hívatta, mikor Fehérvári megjelent, „Kenedi” emlékeztette a két héttel korábbi beszélgetésükre, és azt kérte, hogy Fehérvári találkozzon vele egy semleges helyen. Fehérvári ettől elzárkózott, de felajánlotta a követséget egy esetleges megbeszélésre. Erre „Kenedi” gondolkozási időt kért, és udvariasan elköszönt.⁶⁸

Június 9-én Fehérvári az ő és a felesége nevére címzett expressz-ajánlott levelet kapott. Benne egy üres lap és két jegy volt a bécsi Operaház másnap esti előadására. Egyértelműen „Kenedinek” tulajdonították a levelet. A rezidentúráról azonnal rejtjeles táviratban értesítették a központot, utasítást kértek, mitévők legyenek – annyi pluszinformációt hoztattak, hogy az Operaház a francia zónában van.⁶⁹ A válasz gyorsan meg is érkezett. Ebben Móró István államvédelmi őrnagy,⁷⁰ a VIII/2. Osztály (angol, amerikai hírszerzés) vezetője úgy rendelkezett, hogy a jegyeket fel kell használni, de Fehérváriék helyett Kovács Lászlóék menjenek; megkapták a pontos taktikai utasítást is, hogy ott mit kell tenniük.⁷¹ Piros László államvédelmi vezérőrnagy, aki a belügyminiszter első helyettese volt, az egész akciót leállította. Arra hivatkozott, hogy a „tanácsadó elvtársakkal” való megbeszélés alapján nem tartják kizártnak, hogy az „ellenség” provokációra használja fel az operaházi találkozót. Ilyen esetre, vagyis ha az előre megbeszélte tervtől el kell térni, nincsenek felkészítve a rezidentúra munkatársai, és az látszik valószínűnek, hogy nem is tudnának helyesen reagálni.⁷² Piros László hozzáfűzte, hogy „Kenedi” valószínűleg ismét jelentkezni fog a követségen, és „*ez esetben még egyszer meg fogjuk nézni, hogy mit lehetne tenni, hogy rajta keresztül Czirok ügyében valamilyen értesülést szerezzünk*”.⁷³ Azonban, úgy tűnik, sem „Kenedi”, sem más nem jelentkezett többször Czirok dolgában. Laikusként nehéz megérteni, hogy az állambiztonság miféle provokációtól tarthatott ebben az esetben; lehetséges, hogy a „Keneditől” hozott üzenet megoldhatta volna az egész rejtélyt Czirok eltűnése körül. Vajon miért kellett ennyire elzárkózniuk?

Figyelés észlelése más nyugati hírszerző rezidenciákon, 1953. május–június

A külképviseleti rezidentúrák közül a bécsin kívül csupán a párizsi rezidentúrát érte „szoros és erőszakosnak” nevezett figyelés. A helyzetet bonyolította, hogy Czirok eltűnése után a külképviseletek nem kaptak azonnal felvilágosítást a történekről, illetve arról, hogy számolniuk kell a megnövekedett érdeklődéssel. A párizsi rezidentúrára a központból egy táviratot küldtek május 25-én, amelynek az volt a lényege, hogy az ellenséges elhárító szervek tudomással bírnak a beosztottak kettős megbízatásáról. Ezért utasították a rezidentúra munkatársait, hogy állítsák le a követségen kívüli operatív munkát, a kint lévő anyagaikat fokozottan biztosítsák, és figyeljenek az ellenük irányuló kiszámíthatatlan provokációkra. Czirok eltűnéséről viszont egyelőre egy szót sem ejtettek.⁷⁴ Gyakorlatilag június 2-ától teljesen nyílttá vált a figyelés, amely kiterjedt a követség épületének szemmel tartására, a követségi gépjárművek követésére, valamint a munkatársak gyalogos követésére. A párizsi rezidentúrán rossz néven is vették, hogy az ellenük irányuló figyelés pontos – Czirok eltűnéséhez kapcsolódó – okáról hetekig nem tájékoztatták őket, és ezt szóvá is tették egy 1953. június 15-i jelentésben: *„Most a figyelés okának ismeretében az a véleményünk, helyesebb lett volna, ha erről a központ konkrét tájékoztatást ad. Ennek hiányában súlyos esemény is bekövetkezhetett volna.”*⁷⁵ Mint kiderült, információ híján ők azt gyanították, hogy a követség beosztottai közül a nyugati hírszerző szervek – minden különösebb ok nélkül – megpróbálják disszidálásra bírni vagy beszervezni valamelyikőjüket.

1953. június 10–12. körül a berni követségről érkeztek a központba olyan rejtjeles táviratok, amelyek arra engedtek következtetni, hogy a Czirok által a nyugati hírszerző szerveknek kiszolgáltatott információ lehet a háttérben. Itt „Bolgár”, azaz Pehr Imre, a IV. Főcsoportfőnökség katonai hírszerzője, a berni ideiglenes ügyvivő kapott személyes megkeresést, több telefonhívást és postai úton levelet, amelyben arra szólították fel, hogy disszidáljon.⁷⁶ Cserébe felajánlottak neki húszezer svájci frankot és egy jó állást. „Bolgárt” június 10-én reggel a lakásán felkereste egy magát az amerikai katonai hírszerzés, a CIC⁷⁷ emberének nevező férfi, és a bejárati ajtó ablakán keresztül közölte vele, hogy „életveszélyben van”. Majd levélben azzal próbálták befolyásolni, hogy a kommunisták ellene különböző akciókat terveznek, erőszakosan haza akarják vinni és le akarják tartóztatni. Egy újabb levélben a levél írója magát a VIII/3-as Osztály beosztottjának vallotta, közölte az osztály teljes felépítését nevekkal és beosztásokkal együtt, valamint felsorolta, hogy név szerint kiket távolítottak el a közelmúltban a szervezetből. Azt is megemlítette, hogy „Bolgár” ügyével Tóth Pál államvédelmi főhadnagy⁷⁸ (VIII/5. Osztály) foglalkozik. A levél írója név szerint említette Szamosi Tibor államvédelmi őrnagyot, aki a VIII/3. Osztály rezidense volt Bernben, ugyanakkor pedig az állambiztonsági fedőnevét is ismerte. Az iratokból beigazolódik, hogy az ÁVH valóban foglalkozott Pehr hazahozatalának gondolatával. Az ÁVH megerősítette, hogy a levélíró hírei frissek, valós információkon alapulnak, és azokat csak Cziroknak állt módjában kiszolgáltatni a nyugatiaknak ilyen naprakészen.⁷⁹

A magyar hírszerzés a rezidentúrák körül 1953 májusában–júniusában megerősödött figyelést, és a berni követség munkatársát ért atrocitást mind Czirokkal hozták kapcsolatba.

1953. augusztus végén még egy újabb bizonyítékot vélnek találni Czirok árulására. A magyar szervek őrizetbe vettek egy Salzburgban kiképzés alatt álló CIC-ügynököt, Luby Lajost, aki kihallgatása során említést tett egy „nagyfejű ÁVH-sról”, aki arról beszélt, hogy az ÁVH-nak nincs lehetősége Salzburgban a CIC mozgását ellenőrizni. A hírszerzés Czirokot vélte a „nagyfejű ÁVH-snak”.⁸⁰

A magyar hírszerzés forgatókönyve Czirok információinak elhárítására

1953. május 24-én Farkas Vladimir főosztályvezető a „hazaárulás háttérének tisztázása, valamint a várható fejlemények elhárítása érdekében” felettesei számára a következő intézkedéseket javasolta megtenni:

1. Czirok személyiségének alaposabb ellenőrzése.
2. Közvetlen hozzátartozóinak – szülei, felesége, felnőtt testvérei – őrizetbe vétele és kihallgatása.
3. A kidolgozott operatív intézkedések azonnali végrehajtása.⁸¹

Az ÁVH-nál Czirok eltűnésének másnapján nyomban előszedték „káder-dosszióját”, és elkezdtek gyűjteni minden vele és családjával kapcsolatos információt. Arra kerestek bizonyítékokat, hogy Czirok előre megtervezte a bécsi szökését, illetve szerették volna megtudni, mi lehetett erre az indítéka. Azonban ilyen nyomokat nem találtak. Az ÁVH Személyzeti Osztály munkatársai korábban két ízben is ellenőrzést végeztek Czirokkal kapcsolatban, az ezeket a vizsgálatokat rögzítő jegyzőkönyvek 1952. május 27. és 1953. május 18-i keltezésűek, vagyis az utóbbi teljesen friss volt, a kiutazás előtt néhány nappal készült.

A Farkas Vladimir által fentebb említett operatív intézkedési terv keretében legelőször is megvizsgálták, milyen konkrét adatok juthatnak az ellenséges hírszerző és elhárító szervek birtokába Czirok eltűnése következtében. Ezek a következők:

1. Ismerte a főosztály teljes operatív állományát és a külföldön dolgozó operatív állomány legnagyobb részét.
2. Ismerte a nyugat-európai osztály egész ügynöki hálózatát, valamint a főosztály többi osztályának néhány ügynökét.
3. Tudomása volt több olyan külképviseleti beosztottról, akiknek kompromittáló körülményeik miatt hazahívásuk tervbe volt véve.
4. Tudomása volt a nyugat-európai osztály minden folyamatban lévő ügyéről.

Az ÁVH vezetői ekkor döntöttek arról, hogy minden magyarázat nélkül rejtjeles táviratot küldenek az összes rezidentúrára azzal az utasítással, hogy a követségen kívüli operatív munkát csökkentsék a minimumra⁸² – ezt már a párizsi követség gyakorlatában láthattuk. Ugyancsak határoztak, hogy a Czirok által ismert ügynökökkel meg kell szakítani a kapcsolatot, a megbízható ügynököket figyelmeztetni kell a lebukás veszélyére, továbbá hogy a Czirok által ismert kompromittált külképviseleti beosztottakat – a Külügyminisztériummal és a Külkereskedelmi Minisztériummal egyeztetve – haza kell hívni. Végül pedig arról döntöttek, hogy a Czirok által ismert operatív beosztottakat fokozatosan le kell cserélni.⁸³

A Hírszerző Főosztály hozzáfogott a részletes információk összegyűjtéséhez, amelyekből nyilvánvalóvá vált, hogy Czirok milyen felvilágosítást tud egyáltalán adni az ellenséges hírszerző és kémelhárító szerveknek, ha erre sor kerül. Kiderült, hogy a Honvédelmi Minisztérium IV. Főcsoportfőnökségével is tartott kapcsolatot, innen ismerte például Pehr Imrét, a berni ügyvivőt, Ötvös Alajos bécsi ügyvivőt, de tisztában volt azzal is, hogy Rómában a követségi titkár a katonai hírszerzésnek dolgozik, valamint a gyakorlatból tudta, hogy a főosztály és a HM IV. Főcsoportfőnökség kölcsönösen priorál egymásnak, továbbá kicserélik az anyagaikat.⁸⁴

1953. június 1-jén az operatív intézkedések kibővültek, döntés született, hogy felszámolják a Czirok által ismert konspirációs és találkozási lakásokat, megváltoztatják a fedőcímeiket, valamint az általa ismert gépkocsik rendszámát és telefonszámokat is.⁸⁵

Nagyobb gondot okoztak azok a módszerek, amelyeket az operatív munka során Czirok is megismert, így például hogy a Külügyminisztérium futárszolgálatában államvédelmi futárok is teljesítenek szolgálatot, akik közül többeket is ismert. De tudta azt is, hogy a diplomáciai futárpostában a rezidentúráknak is küldenek utasításokat, vagy azt, hogy milyen konspirációval, hogyan hívják haza a követségeken szolgáló, megbízhatatlannak ítélt embereket. Cziroknak arról is tudomása volt, hogy olyan követségekre, ahol a hírszerzés nem rendelkezett rezidentúrával, a külképviseleti szervezetekben dolgozó titkos munkatársaknak és informátoroknak a Külügyminisztérium által alkalmazott

rejtjeltechnikai úton küldik az utasításokat.⁸⁶ Czirok tisztában volt többek között az ÁVH által használt operatív nyilvántartás rendszerével, az ügynökjelöltek feldolgozásánál használatos módszerekkel (külső figyelés, fedőszervek használata), ismerte a rejtjelmódszereket, a telefon- és szobalehallgatásokat, kiképzést kapott mikrofotókészülék működtetésére, ismerte a konspirált fényképezőgépeket, a fedőigazolványokat, illetve a titkosírás módszereit.⁸⁷ Bár azt gondolom, hogy ezen módszerek nagy része minden titkosszolgálatnál közismert kellett hogy legyen, és az ezekről szóló információ nem rendelkezhetett különösebb hozzáadott értékkel.

1953. június 17-én Farkas Vladimir felettéseinek küldött jelentésében összegezte az addigi vizsgálatot. Előre bocsátotta, hogy a berni követség ügyvivője ellen irányuló provokáció, valamint a bécsi és a párizsi követség durva figyelése azt bizonyították, hogy Czirok András az „ellenséges szervek előtt áruló magatartást tanúsít”. Ugyanakkor hozzátette, bizonyítottnak látszik, hogy *„Czirok árulása nem régebbi keletű, árulóvá – előttünk ismeretlen körülmények között – Bécsben történt eltűnése után vált”*.⁸⁸

A BM Hírszerző Osztályán csak 1953 októberében vetődött fel egy olyan intézkedéssorozat kidolgozásának szükségessége, amely kompromittálhatná Czirokat a nyugati hírszerző szervek előtt. Ennek az volt a lényege, hogy olyan helyzetet kell teremteni, amittől az „ellenség” bizalmatlanná válik Czirokkal szemben, gyanakodni fog, hogy Czirok az ÁVH megbízatását teljesítve, annak megfelelően kidolgozott terve alapján került velük kapcsolatba. Czirok gyanúba keverését „Bodrogi Jenő” fedőnevű kettős ügynökükön és kapcsolatain keresztül tervezték valóra váltani.⁸⁹ Bár a javaslatot mind Farkas Vladimir, mind Gazdik Gyula, a hírszerzés akkori osztályvezetője támogatta, úgy tűnik, mégsem valósult meg.

Czirok pályafutása

A Czirok-ügyet 1971-ben zárták le véglegesen. A majdnem két évtizeden keresztül újra és újra megismételt vizsgálatokból kibontakozik szakmai pályája.

Czirok András 1924-ben született Tápén. Édesapja városi altiszt volt Szegeden, 1945-ben nyugdíjazták. Tagja volt az SZDP-nek, majd az MDP-nek. Édesanyja a háztartást vezette, a család Tápén élt. Czirok eltűnésekor testvérei – egy kivételével – már mind saját családot alapítottak, önálló háztartásban éltek Budapesten, Szegeden és Tápén, szorgalmas munkás emberek voltak. Czirok András keresetéből havi 200 forinttal támogatta a szüleit.

Czirok a polgári iskolát Tápén és Szegeden végezte. Ebből az időszakból egy jelentős esemény derült ki a múltjából: 14 éves korában két osztálytársával együtt elszökött otthonról, és világ körüli útra indult. Két hét után rendőrök találták meg Pápán, és vitték vissza a szüleikhez őket.⁹⁰ 1939-ben a szegedi Városi Autóbuszüzemben lett géplakatos tanonc. 1942-ben – segédlevelével a zsebében – Budapesten a MÁVAG-ban helyezkedett el. A gyár hadiüzem volt, ez egészen 1944. november 27-éig megmentette a katonai szolgálattól, de ekkor be kellett vonulnia. Egysége az I. Kiképzési és Felszerelési Központoz tartozott, a kiképzés 1945. március közepéig tartott, ezután más MÁVAG-osokkal együtt a frontra irányították Komárom környékére. Március 24-én szovjet fogságba esett. Előbb a tatai, majd a jászberényi gyűjtőtáborba, onnan pedig az ukrainai Kirovográd melletti táborba került. Azon szerencsések közé tartozik, akiket már 1945 októberében hazaengedtek. A hadifogságban szerzett súlyos betegségét a szegedi klinikán gyógyították meg.

1946 áprilisában lépett be az MKP-ba, ahol az ifjúsági mozgalomba irányították. Előbb a MADISZ⁹¹ Csongrád Megyei Titkárságán dolgozott mint függetlenített funkcionárius, majd 1948 márciusában rövid időre az EPOSZ⁹² megyei titkára lett. Közben 1947-ben két alkalommal is egy hónapos pártiskolát végzett Budapesten.

Szegeden jó kapcsolatba került az akkor éppen ott szolgáló, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Szegedi Államvédelmi Osztályát vezető Janikovszky Béla államvédelmi alezredessel.⁹³ Úgy tűnik, hogy az ő tanácsára kérte Czirok a felvételét a politikai rendőrséghez. 1948 októberében került a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságához, a Szegedi Osztályra nevezték ki próbarendőrnek. Támogatója Erdős János, az MDP szegedi bizottságának káderfelelőse volt. 1949. januárban a hat hónapos BM ÁVH Dzerzsinszkij Tiszti Tanosztály képzésére küldték Budapestre, ennek elvégzése után államvédelmi főhadnaggyá léptették elő. Szegeden előbb részlegvezető, majd osztályvezető-helyettes lett; az operatív alosztályok irányítása tartozott hozzá.

Czirok 1948-ban Szegeden ismerte meg feleségét, Király Erzsébetet, aki 1948 júliusától az ÁVO, majd az ÁVH Szegedi Osztályán adminisztrátor volt. 1950. április 15-én házasodtak össze. Az esküvő után Czirokat májusban áthelyezték Pest megyébe, ahol az ÁVH Pest Megyei Osztályának helyettes vezetője, majd osztályvezetője lett. A feleség az ÁVH I/2. Osztályára került, II. osztályú tiszt lett. A házaspár Budapestre költözött, a Dob utca 103. szám alatt lakott.

1952. június 16-tól Czirokat átvezényelték az ÁVH VIII. Főosztályára, munkaköri kötelezettségévé tették, hogy megtanuljon németül. Arra készítették fel, hogy a feleségével az NSZK-ba mennek diplomáciai szolgálatra; felettesei azt tervezték, hogy a frankfurti rezidentúrára küldik a Külkereskedelmi Minisztérium fedőállásába.⁹⁴ A Terimpex Külkereskedelmi Vállalatnál helyezték el „Gerendás Endre” fedőnéven, a Fő utcában berendeztek számukra egy fedőlakást, ahova hetente párszor el kellett menniük éjszakára, a fedőmunkahelyét ennél gyakrabban látogatta.⁹⁵ A frankfurti kiküldetés 1953 januárjában ismeretlen okból lekerült a napirendről, felesége szerint Czirok ekkor nagyon csalódott volt.⁹⁶ Ehelyett 1953. január 5-től a 3. Osztály osztályvezető-helyettesévé nevezték ki. Kinevezése kapcsolatban van az ÁVH-n belüli, Péter Gábor letartóztatását követő nagy tisztogatással, illetve az utána bekövetkező káderhiánnyal. Munkája kapcsán többször járt Jugoszláviában.⁹⁷ Farkas Vladimir róla készített jelentésében megjegyezte, hogy osztályvezetője, Márkus Sándor államvédelmi százados szerint Czirok a munkáját odaadással, lendületesen végezte, előnyére szolgált az a többéves tapasztalat, amelyet az elhárítás területén szerzett. A feladatok megoldásában kezdeményező, politikailag tájékozott volt. Felettesének sok segítséget nyújtott, fáradhatatlan és kitartóan szívós volt. Csak annyit találtak a rovásán, hogy politikailag nem képezte magát, és az osztályán a beosztottaival nem foglalkozott kielégítően.⁹⁸ Ugyan a MÁVAG-os és a katonaként eltöltött múltjában próbáltak foltot találni, de később Farkas erről megállapította, hogy alaptalan volt.⁹⁹

Az egyik beosztottja, Goda László államvédelmi alhadnagy szintén pozitív jellemzést adott róla, kiemelve Czirok képességeit, amelyeket jól kamatoztatott a munkájában: *„Czirok András nagyon jól tudott foglalkozni az egyes ügynökjelöltekkel. Egy beszerzésén voltam jelen, ahol igen szép beszerzést hajtott végre. Megvan a képessége arra, hogy különböző körökbe tartozó személyekkel különböző módon beszéljen. Igen értelmes embernek tartom Czirok Andrást. Bizonyos fokig zárkózott. Igen keveset beszél családjáról, régebbi munkájáról.”*¹⁰⁰

A Czirok család meghurcoltatása

Czirok András családját gyakorlatilag majd húsz éven keresztül szemmel tartotta a politikai rendőrség. A Farkas Vladimir által jegyzett első operatív intézkedési tervnek megfelelően már 1953. május 24-én kihallgatták szüleit, testvéreit, feleségét, de csak az utóbbit vették őrizetbe. Cziroknak 8 testvére volt, így a népes család kihallgatására nagy apparátust mozgósított az ÁVH. Míg a kihallgatás folyt, párhuzamosan házkutatást tartottak Czirok András budapesti és szülei szegedi lakásán.¹⁰¹ Az már az első vizsgálatnál is nyilvánvalónak tűnt, hogy a család kétségbe volt esve, értetlenül állt az eltűnéssel szemben, és nem is nagyon hitték el, amit a hatóságtól hallottak.¹⁰² Egyedül a feleségének tűnt fel, hogy Czirok nehezen búcsúzott az induláskor. A férje azt nem

közölte vele, hogy hová indul és milyen célból, de ismerve munkakörét, meg volt győződve, hogy külföldre megy.**103** „Biztos, ami biztos” alapon Czirok feleségét hat hónapig vizsgálati fogságban tartották. Gazdik Gyula államvédelmi alezredes, osztályvezető hivatkozott egy, az Elnöki Tanács által titkosan kiadott 1950/26. számú törvényerejű rendeletre, amely a fegyveres testületek tagjainak disszidálása esetén a velük egy háztartásban élő hozzátartozók felelősségre vonásáról szól, ez alapján javasolta Czirok Andrásné államvédelmi alhadnagy hadbíróóság elé állítását.**104** Gazdik jelentéséből megtudjuk, hogy Cziroknét május 24-én előállították az ÁVH Fegyelmi Osztályára (V/3.), majd két és fél hónapi vizsgálat után átadták a Budapesti Hadbíróóságnak. Tették ezt mindannak ellenére, hogy Gazdik leszögezte: Czirokné végig tagadott, és a *„vizsgálat sem hozott olyan eredményt, mely arra mutatna, hogy férje eltűnésével kapcsolatban kihallgatását megelőzően bármit is tudott volna”*.**105**

A Budapesti Hadbíróóság 1953. augusztus 17-ére tűzte ki első ízben Czirokné tárgyalását, amelyre beidéztek a BM Hírszerző Osztály**106** egyik beosztottját is, hogy a bíróság előtt tanúvallomással bizonyítsa Czirok András hazaárulását. Gazdik Gyula, a Hírszerző Osztály vezetője kérte a tárgyalás augusztus 26-ára történő elnapolását, mivel a belügyi beosztott tanúvallomását a bíróság nem ismerheti meg. Azt mondhatjuk, eléggé „ex lex” állapot állt elő. Cziroknét csak abban az esetben ítélik el, ha a férj hazaárulása bizonyított, a bizonyítékokat viszont konspirációs okokból nem lehet a bíróság elé terjeszteni. Gazdiknak az volt a javaslata, hogy a belügyminiszter a honvédelmi miniszteren keresztül küldjön egy átíratot a HM Igazságügyi Csoportfőnökségének azzal, hogy annak tartalmát csak a hadbíróóság elnökével közölheti.**107** Magát a bizonyítéknak szánt tényeket egy zárt borítékban küldjék el, és az a tárgyaláson sem nyitható fel.**108**

Cziroknét végül hat hónap vizsgálati fogság után hazaengedték, a hadbíróósági tárgyalásra soha nem került sor.**109** Kiszabadulása után első útja Szegedre, az anyósáékhoz vezetett, beszámolt nekik arról, hogy a férje hogyan csomagolt össze, és ígérte meg, hogy majd visszajön.

Czirokné 1955-ben elvált, új házasságot kötött, a volt közös lakásból is elköltözött.**110**

Czirok a testvérei közül Balázs nevű bátyjával volt a legközelebbi viszonyban. Hetenként összejártak, valamelyikük lakásán kártyázással, rádióhallgatással töltötték az időt. A Czirok Balázs által adott információkból tudjuk, hogy András öccsének a követségen hagyott bőröndjét – benne a személyes holmijaival együtt – Czirok András egy Angyal nevű kollégája vitte el a pesti lakásra.**111** Czirok Balázs teljesen önszántából (és minden bejelentés nélkül) beköltözött ebbe a lakásba, amíg a sógornője vizsgálati fogságban volt. A saját szakállára nyomozásba kezdett, talált a lakásban különféle névre szóló fedőigazolványokat is, és megállapította, hogy néhány dolog el is tűnt, például öccse fegyvere és az egyenruhája – természetesen ezek közül egyiket sem vitte magával a külszolgálatra.**112** A politikai rendőrség felszólította Czirok Balázst a kutatás leállítására, de ő tovább folytatta, sorra kereste fel az öccse barátait, hátha valaki többet tud, mint a család.**113**

Czirok András édesanyja nem nyugodott bele fia eltűnésébe. Attól tartott, hogy fia valamelyik hazai börtönben raboskodik, vagy ami rosszabb, esetleg „itthon eltették láb alól”.**114** 1961 márciusában András egy másik bátyja, Albert megkereste egykori katonatársát, a Budapesti Katonai Főügyészségen szolgálatot teljesítő Habarics Ferenc honvéd törzsőrmestert, ő járt utána, mit tudni Czirok Andráról. Ennek eredményeként Czirok édesanyja 1961. március 22-én hivatalos levelet kapott a főügyészségtől, amely szerint fia ellen nem folyt eljárás, Magyarországon nincs őrizetben.**115** Ha id. Czirokné fia egykori kollégáival, ismerőseivel találkozott, próbált mindent megmozgatni. Többen – valószínűleg az asszony megnyugtatóására – igyekeztek hiú reményeket kelteni: *„Bandival nincs semmi baj, él és dolgozik. Ha hazajön, megfelelő állás lesz biztosítva részére”* – mondta Halász György, akivel az ifjúsági mozgalomban dolgozott együtt Szegeden.**116**

Komócsin Mihály, az MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának gazdaságpolitikai titkára pedig azt mondta, hogy Czirok Párizsban él.¹¹⁷

Czirok édesapja, idős Czirok Balázs sokáig meg volt róla győződve, hogy fiát autóbaleset érte, mert a Szabad Európa Rádióban állítólag elhangzott egy hír két ÁVH-s tiszt autóbalesetéről, akik közül az egyik meghalt.¹¹⁸

A családtagok többségében végül is az a kép alakult ki, hogy Andrászt külföldre telepítették, új személyiséget kapott és él.¹¹⁹ Ezt erősítette, hogy a *Szabad Európa Rádió* „Szívküldi” című műsorában időnként hallani vélték András üzenetét.¹²⁰

A Czirok-ügy felelevenítése, 1956–1960

1953 végére úgy tűnt, az állambiztonsági szerveknél lecsengett a Czirok-ügy. 1954 tavaszán még egyszer előkerült azzal kapcsolatban, hogy Linzben, a Dunai Gőzhajózási Társaság Irodájában három amerikai tiszt jelent meg, akik a magyar hajósokról érdeklődtek az ottani főfelügyelőnél. Közölték vele, hogy egy Magyarországról érkezett államvédelmi tiszttől szereztek tudomást arról, hogy a magyar dunai hajósok a „magyarok ügynökei”. A főtisztviselő azonnal értesítette az érintettek egyikét, egy uszálykormányost a látogatásról, mert valóban voltak ügynökök közöttük. A főtisztviselő által megszólított „Bodrogi Péter” természetesen továbbadta az információt a BM Hírszerző Osztályának, következésképpen a szóba jöhető ügynököket ki is zárták a hálózathoz, és biztosak voltak benne, hogy az amerikai kollégák Cziroktól kapták az értesülésüket.¹²¹

1956-ig Czirokot úgy kezelték a szervezetnél, mint aki *„Bécsben, akció végrehajtása közben, ismeretlen körülmények folytán eltűnt. Ügyében a Fegyelmi Osztály hosszabb ideig folytatott vizsgálatot, de tudomásunk szerint az nem zárult konkrét eredménnyel.”*¹²² Az eltűnés körülményei sem tisztázódtak. A fenti jelentés írója, az 1956-os forradalom után újjászervezett Politikai Nyomozó Főosztály Hírszerző Osztályának munkatársa úgy értékelte a Czirok-ügyben korábban keletkezett és általa átnézett anyagokat, hogy Czirok eltűnése után közvetlenül a Hírszerző Osztályon végrehajtott átszervezések következtében gyakorlatilag 1956 novemberéig nem tapasztalták Czirok árulásának újabb hatását.¹²³

1956 novemberében, a forradalom leverése utáni napokban viszont többen is határozottan állították, hogy Czirok András szólította le őket New York és Washington utcáin. Czirok korábbi beosztottja, Rácz Pál¹²⁴ államvédelmi főhadnagy, hírszerzőtiszttel volt az első, akit megszólított, Rácz ekkor az ENSZ magyar kirendeltségének ideiglenes irodáján (Magyarország ENSZ képviseletén) teljesített szolgálatot New Yorkban. Czirok disszidálásra ösztönözte. Rácz egyértelműen felismerte Czirokot, de letagadta, hogy ismernék egymást, az ajánlatot pedig elutasította.¹²⁵

Legközelebb Czirok Csapala Vince államvédelmi főhadnagyot, majd egy nappal később Torda Endre államvédelmi századost szólította meg a New York-i rezidentúra munkatársai közül. Mindkettőjüknek ugyanazt ajánlotta: segítséget arra az esetre, ha Amerikában szeretnének maradni. Bár személyesen egyikőjüket sem ismerte, mindketten jelentették az esetet Török Pál államvédelmi századosnak, a washingtoni rezidentúra vezetőjének. A személyleírásuk alapján azonosították Czirokot.

Pár nappal később Czirok azokat az államvédelmi tiszteket kereste fel, akik a Horváth Imre külügyminiszter vezetésével az ENSZ Közgyűlés XI. rendes ülészakára New Yorkba érkező magyar delegáció tagjai voltak. Közülük az első Molnár István volt. Molnár már tudott az előző esetekről, így némileg felkészültebben fogadta az általa nem ismert, magyarul beszélő férfit, aki leszólította. Taktikai okokból nem utasította el, meghallgatta. Amikor neki is azt ajánlotta, hogy disszidáljon, megkérdezte, ha rászánná magát, kik lennének azok a barátai, akikkel össze tudná hozni. Czirok ekkor intett egy, az utca

túloldalán várakozó embernek, aki odament hozzájuk, bemutatkozott (valószínűleg fedőnéven), majd angolul elismételte Czirok ajánlatát. Amikor az idegen találkozózt kért tőle, azzal hátrította el, hogy nagyon bizonytalan az időbeosztása. Ezt követően Czirok még két alkalommal próbálkozott Molnárral, mindenképpen telefonszámot szeretett volna átadni neki.**126**

A következő, akit Czirok megkeresett, Tóth István államvédelmi főhadnagy volt, aki szintén dolgozott együtt Czirokkal, tehát egyértelműen be tudta azonosítani, hogy tényleg ő az. „Szervusz, Tóth” – ezekkel a szavakkal lépett hozzá Czirok, majd őt is disszidálásra szólította fel. Tóth közölte vele, hogy nem ismeri, erre elkezdte sorolni azoknak a nevét, akikkel együtt dolgoztak a VIII. Főosztályon 1953-ban. Erre Tóth nem tiltakozott tovább, annyit válaszolt, hogy „csak legyen neked jó itt kint”, de ő maga hazamegy, és továbbállt. Czirok utána szólott, hogy „különben még találkozunk, és add át üdvözlömet Markotánnak!”.**127** December elején újra megszólította, és arról érdeklődött, valóban hazautaznak-e. Tóth szerint ekkor Czirok nagyon csendesen viselkedett, majdnem sírt. Tóth jó munkát kívánt neki, így váltak el.**128** Az államvédelmi beosztottak közül még Peszleg Rudolf századost szólította le, majd következett az ENSZ-misszió három külügyi beosztottja.**129**

1956. november 26-án Czirok telefonon hívta fel Markotán István államvédelmi alezredest a New York-i rezidentúrán, és felszólította, hogy disszidáljon. Mikor Markotán közölte vele, hogy nem ismeri, Czirok megfenyegette – de hogy ez miből állhatott, azt nem fedik fel az iratok.**130**

Rácz Pál kivételével még 1956-ban minden Czirok által megszólított államvédelmist hazahívtak. Rácz Pált 1957 nyarán kiutasították az Egyesült Államokból,**131** a magyar szervek ezt annak tudták be, hogy Czirok tájékoztatta az amerikai elhárítást Rácz hírszerző voltáról.

Czirok legközelebb 1958 júniusában Párizsban tűnt fel. A lakása ajtajában szólította le „Pallós elvtársat”,**132** a párizsi rezidentúra vezetőjét, akit régóta ismert.**133** Közölte, hogy napok óta figyeli mind „Pallós”, mind felesége mozgását. Azt javasolta, hogy üljenek le egy bizstróban beszélgetni, de erre „Pallós” nem volt hajlandó. Eközben Czirokot a lépcsőházban egy férfi biztosította. Czirok „Pallóst” is disszidálásra szólította fel, hozzátette, nem fogja megbánni, mint ahogy ő maga sem bánta meg. „Pallós” visszautasítására a következő szavakkal reagált: „Tudom, hogy te politikailag fejlettebb vagy azóta [itt valószínűleg a saját disszidálásának időpontjára gondolt – P. M.], biztosan sokat tanultál, tudom, hogy Moszkvában végeztél iskolát, de én rájöttem, hogy félrevezettek, te is rá fogsz jönni, mi vár rád.”**134** „Pallós” ezt is visszautasította, ekkor közölt vele egy postacímet (031 Poste Restante, Klagenfurt, Ausztria) azzal, hogy ezen bármikor hagyhat számára üzenetet, és ő át tud jönni Párizsba. Még egyszer a lakásán kereste telefonon, „Pallós” felesége vette fel, de amikor közölte, hogy ott ilyen nevű nem lakik, Czirok letette a kagylót.**135**

A magyar hírszerzés vezetői Czirok európai megjelenését azzal indokolták, hogy mivel az Egyesült Államokban lecserélték az embereiket a rezidentúrákon, ott már Czirok senkit sem ismert személyesen, ezért az amerikai titkosszolgálat Európába küldte, hogy ott kísérletezzen a magyar diplomáciai testületeknél. A magyarok számítottak rá, hogy Párizs után más európai városban is megjelenik.**136**

Több mint két év szünet után Czirok 1960 novemberében tűnt fel legközelebb Európában. Először „Takács elvtársat”, vagyis Tóth Pált, a bécsi rezidentúra vezetőjét szólította meg a bolhapiacnál. Tóth éppen a feleségével ment át a gyalogos-átkelőhelyen. A keresztnevéen szólította, állítólag rendkívül idegesen bemutatkozott, és közölte vele, hogy valamikor együtt dolgoztak. De nem tudta folytatni, mert „Takács” felesége mérgesen közbeszólt, hogy nem érnek rá, és elrángatta onnan a férjét. A beszámoló

szerint Czirok ekkor elegáns felöltőt és kalapot, valamint sötét szemüveget viselt.¹³⁷ Ezután többet nem hallottak felőle.

A vizsgálat jellemzői

A vizsgálat hosszú évei során Czirok András mint célszemély több fedőnevet is kapott. Legelőször a „Candy”-t,¹³⁸ majd a „Seprűs”-t; pár héttel később „Bolygó”-ként jelent meg az iratokban.¹³⁹

Czirok András családját majd’ húsz éven keresztül megfigyelés alatt tartották az állambiztonsági szervek. 1967-től folyamatosan berendelték a rendőrségre „beszélgetni” Balázs nevű bátyját. Elhatározták Czirok Balásznak és kisebbik fiának a beszervezését, de végül erről letettek.¹⁴⁰ Nehezen érthető, hogy miért éppen ekkor, mivel csak Czirok András tartózkodási helyének a felderítését akarták rajtuk keresztül elérni. De volt a családban egy rokon, Czirok András egyik húgának a férje (Elek Imre), aki szinte a kezdetektől az ügy 1971-es lezárásáig – kisebb nagyobb megszakításokkal – szolgált információval a családról. Még az ÁVH Csongrád Megyei Osztályán kezdett beosztott nyomozóként,¹⁴¹ utóbb rendőr őrnagyként a Csongrád Megyei Rendőrkapitányság Társadalmi és Tulajdonvédelmi Alosztályának volt a vezetője. A BM Felügyeleti Csoport adott engedélyt Eleknek az ügybe történő bevonására társadalmi kapcsolatként.¹⁴² *„Elek elvtárs bevonásával tehát biztosítottuk »Bolygó« itthoni közeli hozzátartozóinak ellenőrzését”* – írta a vele kapcsolatot tartó Vámosi József rendőr őrnagy.¹⁴³

Érthetetlen a módszer, ahogyan hosszú éveken keresztül mind a hírszerzés, mind felettes szervei eljártak a Czirok-ügyben. Czirok megtalálására egyetlen akciót sem szerveztek külföldön. A magyar titkosszolgálatok ekkor már jól be volt épülve az emigrációba, de a Czirok-ügyben nem használták ezt a szálát. Érthetetlen módon elhárítottak minden kapcsolatfelvételt, amit Czirok kezdeményezett 1953 és 1960 között a magyar hírszerzéssel. Továbbá megmagyarázhatatlan, hogy a New York-i sorozatos provokáció idején miért nem szerveztek követő akciót ellene. A magyar szervek a legegyszerűbb megoldás felé hajlottak: vagyis hogy Czirok egyszerűen disszidált, bár erre utaló jeleknek nem bukkantak nyomára. A családját és egykori barátait figyelték, hogy vajon tényleg nem kapnak-e hírt róla valakitől. A család időnként az „összekötőként” beépített sógoron keresztül kapott sugallatot a hivatalos szervektől, hogy mit tegyen.¹⁴⁴ Mint Vámosi őrnagy írja: *„bizonyos fokig lehetőségünk van arra, hogy »sötétben«¹⁴⁵ irányítsuk is őket arra, hogy fiukat kinti kapcsolataikon keresztül keressék”.*¹⁴⁶ Vagyis próbálták befolyásolni a családtagokat, hogy a külföldön élő néhány ismerősnél járjanak utána, hátha náluk jelentkezett Czirok András.¹⁴⁷ De ez egy esetben sem járt sikerrel, Czirok nem mutatkozott. Más esetben Elek azt „tanácsolta” Czirok egyik bátyjának, Károlynak, hogy menjen Bécsbe, és a Nemzetközi Vöröskeresztnél adjon be keresési kérelmet. Ehhez kérjen útlevelet, amiben ő segít, hogy megkapja – manipulált a háttérből az állambiztonság.¹⁴⁸ Károly valóban megkapta az útlevelet, el is volt szánva, hogy Bécsben keresi testvére nyomát, de nyelvtudás és kapcsolatok hiányában még a Vöröskereszt bécsi irodájáig sem jutott el 1963 júliusában.¹⁴⁹ Aligha értelmezhető, hogy a hivatalos szervek miért hagyták magára a Nyugaton életében először járó Czirok Károlyt. Talán azt gondolhatták, hogy ha nem avatják be szándékukba, akkor a nyugati hírszerző szervek sem tudnak belőle kiszedni semmiféle információt. De ez a veszély nem állt fenn, senki sem próbálta „behálózni” Bécsben.

Czirok András utoljára 1960 novemberében Bécsben bukkant fel, ezután nem érkezett több hír róla. Ennek ellenére a magyar szervek továbbra is aktív feldolgozás alatt tartották, és várták, hogy újra előkerüljön. Erre az esetre kiadtak egy utasítást, amely szerint, ha Czirok ismételen leszólít egy követségi munkatársat, az legyen nagyon udvarias vele, és keltsen olyan benyomást, mint akivel érdemes tárgyalni. Ha konkrét választ szeretne hallani a disszidálási ajánlatára, akkor gondolkozási időt kell kérni. Ugyanakkor mindenki tagadjon minden olyan elhangzó tényről (például, hogy ismerik egymást, hogy valaha egy munkaterületen dolgoztak), amelyet később provokációra

lehetne felhasználni. Ez abban az esetben volna lehetséges, ha Czirok lehallgatási technikával lenne felszerelve. A hivatalos szervek csak 1961 januárjában jutottak el odáig, hogy kiadtak egy egységes utasítást, hogyan fogadják Czirokat azok, akiket megszólít, hogy a vele való beszélgetésből információkat, adatokat nyerhessenek, ha pedig címet vagy telefonszámot ajánl, azt el kell fogadniuk.¹⁵⁰ Azonban erre már nem került sor, pedig a magyar állambiztonsági szolgálatok még tíz évig számítottak rá, hogy Czirok mutatkozik valahol.

Van néhány olyan körülmény, amit sohasem vizsgáltak az eltűnéssel kapcsolatban. Sem az ÁVH-nál, sem később a Belügyminisztériumban nem néztek utána Czirok autóbalesetének, hogy az valóban megtörtént-e. Cziroknak a bécsi követségen maradt az egyik zakója, benne annak a férfinak a nevével és címével, akivel az autóbalesete volt. Nem jártak utána, hogy A. M. valóban létező személy volt-e, rendelkezett-e gépkocsival, vagy már az eltűnést előkészítő eseménysor konspirációja.¹⁵¹ A kocsni sérüléseit saját szakértővel megvizsgáltatták, aki arra a következtetésre jutott, hogy ha a baleset valóban bekövetkezett, a Czirok vezette gépjárműnek jobban meg kellett volna sérülnie. Szerinte a Czirok vezette Tatra Plan gépkocsi valamilyen puha tárgytól, például emberi lábszártól vagy kutya elütésétől sérülhetett.¹⁵²

1963 és 1966 vége között Czirok anyagait félretették; addigra már két dossziét tett ki. Majd 1967 januárjában, minden különösebb ok nélkül egyszer csak előszedték, és Rácz Miklós rendőr alezredest bízzák meg, hogy összegezze és véleményezze az ügyet.¹⁵³ Rácz 1967. február 15-ére el is készítette az összefoglaló jelentést Czirok addig összeállított két kutató dossziéja alapján. Az állambiztonsági szervek korábban végzett munkáját kritikával illette, megállapította, hogy az ügyben csak egyirányú feldolgozó munka folyt, amely szinte kizárólag a hazaárulás körülményeinek tisztázására szorítkozott. Czirok feltűnése kapcsán 1960-ban újra elővették a kérdést, de érdemleges előrelépés nem történt. Még a tartózkodási helyét sem sikerült felderíteni! Rácz szerint a nyomozó munka túlságosan zárt körben folyt, elsősorban Czirok családjára volt leszűkítve. A reális elemzés ellenére egy teljesen érthetetlen következtetést vont le a jövőt és a feladatokat illetően: „Candy” ismeretlen körülmények között él, dolgozik, „számunkra továbbra is potenciális veszélyt jelent, ezért javaslom az ügyével való aktív foglalkozást, folyamatos kutatómunka végzését, állandó és ideiglenes tartózkodási helyének felderítését...”¹⁵⁴ Ehhez képest a pár nappal később felvázolt operatív tervben ismét néhány családtagja intenzív figyelésére helyezte a hangsúlyt.¹⁵⁵ Szoros figyelés alá vonták Czirok Balázst és egész családját, vagyis feleségét és két fiát. Nagy erőket bevetve, de teljesen értelmetlenül nyomoztak barátaik és szerelmeik után. Hiába volt kritikus Rácz jelentése az elmúlt 13 év munkájáról, azt lehet mondani, mégsem tanultak belőle, teljesen belterjesen, gyakorlatilag csak itthon nyomoztak Czirok András eltűnésével kapcsolatban.

Kivételt képez a következő halvány kísérlet. Rácz alezredest 1968. szeptember 4-én készített egy átirattervezetet Rajnai Sándor rendőr ezredes,¹⁵⁶ a BM III. Főcsoportfőnökség főcsoportfőnök-helyettesének nevében az NDK állambiztonsági szerveinek. Ebben arra hivatkozva, hogy egyes jelzések szerint Czirok Andrást az elmúlt években Stuttgart és Passau környékén látták,¹⁵⁷ arra kérte a társszerveket, hogy a Nyugat-Berlinből és az NSZK-ból visszatérő ügynökeiktől érdeklődjenek Czirokról. Rajnai nem értett egyet a levél elküldésével, dekonspirációs veszélyre hivatkozott, ezért végül Tóth Pál rendőr alezredest adott szóban tájékoztatást 1968. szeptember 17-én az NDK-s társszerv képviselőjének.¹⁵⁸ De onnan sem érkezett a Czirok-ügyben visszacsatolás.

Rácz Miklós alezredest 1971. október 13-án a következő indoklással javasolta lezárni a majd két évtizedes vizsgálatot: „Candy” 1960-ban történt jelentkezése óta „nem adott életjelt magáról. Tartózkodási helyének felderítésére tett intézkedéseink nem jártak eredménnyel. Ezért az üggyel való további foglalkozás nem célszerű, utasítás alapján anyagát irattárba helyezzük.”¹⁵⁹ De hogy az utasítást ki adhatta, nincs nyoma az iratokban.

Annak ellenére, hogy az államvédelmi szervek Czirok András ún. *Kutató dossziéját* 1971-ben lezárták, úgy rendelkeztek, hogy „beutazása az MNK területére nem kívánatos”. Végül a BM III/II-9/A alosztály 1988. január 26-án törölte Czirok András nevét az ún. tiltó névjegyzékből.¹⁶⁰

Az ügy utóélete

A kelet-európai országokból disszidált állambiztonsági tisztek történeteiből már jó néhányat feldolgozott a szakirodalom. Ennek talán az a típusa a legismertebb, amikor vezető pozícióban lévők szöktek Nyugatra, ott átadták információikat az állambiztonsági szervek működéséről, mindez pedig nyilvánosságot kapott. Erre példa a lengyel Józef Światło¹⁶¹ vagy a román Ion Mihai Pacepa tábornok¹⁶² históriája. Egy újabb típust jelent Lapusnyik Béla esete, aki a Belügyminisztérium II/9., Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztályának rendőr őrmestere volt. Ő 1962 májusában követett el tiltott határátlépést, és Ausztriában politikai menedéket kért. Az osztrák sajtó 1962. június 5-én világgá repítette a hírt: Lapusnyik Béla, a magyar belügyes, tisztázatlan körülmények között meghalt egy bécsi kórházban, miközben az osztrák belügyi szervek foglya volt. Mára már tudjuk, hogy Lapusnyik halálában közreműködött a szocialista Csehszlovák Állambiztonsági Hivatal (STB) egyik legfontosabb nyugati, „Szegymicska” fedőnevű ügynöke, aki a KGB utasítására, az osztrák belügyesek és a nyugati titkosszolgálatok szeme láttára mérgezte meg Lapusnyikot.¹⁶³ Ez esetben a szökevénynek azért kellett az életével fizetni, mert munkájánál fogva olyan információk birtokában volt, amelyek veszélyeket jelenthettek mind a szocialista tábor kémelhárítására, mind hírszerzésére.

Czirok András története egy újabb típusát adja a Kelet-Európából disszidált állambiztonsági tisztek ügyeinek, ő az, aki vagy elrabolva vagy magától, de átállt az „ellenséges” szervekhez, nem lépett a nagy nyilvánosság elé, de nem érte utol a KGB bossúja sem. Felvetődik a kérdés, hogy a nyugati titkosszolgálatoknak – elsősorban az amerikaiaknak – miért lehetett fontos a személye. Fentebb láthattuk, hogy Cziroknak elég jó rálátása volt a Rákosi-korszak politikai rendőrségének működésére. Valóban olyan információk birtokában lehetett, amelyért akár az elrablását is megkockáztatták? És ha magától állt át, annak sem tudjuk az indítékát. Minden későbbi vizsgálatból gyakorlatilag mákulátlatlanul került ki. Én egyetlen halvány momentumot találtam a múltjában, ami esetleg arra enged következtetni, hogy mentora, Janikovszky Béla 1953. februári letartóztatása után egyszerűen megijedhetett. Bár őt a Péter Gábor-ügy – amire hivatkoztak a hivatalos szervek Janikovszky lefogása kapcsán – Czirokot egyáltalán nem érinthette, talán megriadhatott, hogy a gyors előmenetel, a szervezeten belüli karrier milyen tragédiákhoz vezethet. Azonban ezt a szálát sohasem vizsgálták a magyar állambiztonsági szervek. Tény, Czirok sok kellemetlenséget okozott a magyar titkosszolgálatoknak, de ennek ellenére „kis halnak” számított, soha nem merült fel az erőszakos hazahozatala, vagy a likvidálása.¹⁶⁴

Hogy Czirok Andrással mi történt 1953. május 22-én és utána, azt máig homály fedi. Feltehetően valamilyen formában információs forrásként használhatta őt az amerikai hírszerzés és elhárítás 1953 és 1960 között. A későbbiek folyamán ez nem valószínű, mivel az addig eltelt hét év alatt a magyar hírszerzést és az állambiztonsági szerveket is többször átszervezték, az állományból általa ismert embereket Nyugatról inkább átirányították keleti szolgálatra vagy egyszerűen hazarendelték. Cziroknak nem nagyon maradhattak ismerősei a nyugati rezidenciákon. Ezenkívül akiket ismert, azokra sem volt hatása, végül is senkit sem csábított át az „ellenséges” vonalakra 1956 és 1960 között, amikor erre kísérletet tett.

Czirok András kaphatott új nevet – akár többet is –, kezdhetett új életet, alapíthatott új családot, és beleolvadhatott egy másik földrész helyi társadalmába, ahol nem feltűnő a bevándorló vagy az idegen akcentus. Emberi számítások szerint akár még élhet is, bár

nem tartom valószínűnek; ha így lenne, a rendszerváltás után valamilyen formában csak igyekezett volna életjelet adni. A legnehezebben az érthető, hogy ő hogyan tudta megállni, hogy ne keressen kapcsolatot egyetlen családtagjával, régi barátjával sem. A beavatottak azt mondják, bizonyára ezzel is családját védte. Tisztában volt vele, hogy az állambiztonsági szervek a családtagokon álltak volna bosszút, ha ő bármi úton kapcsolatot keres velük.

A család máig nem dolgozta fel a testvér eltűnését. 1989 januárjában az egyik fivér, Czirok Albert Farkas Vladimírnak – aki az eltűnéskor a Hírszerző Főosztályt vezette – írt levelet, és segítségét kérte a rejtély megfejtéséhez. Farkas postafordultával válaszolt, de ő is csak a kétségeket erősítette. Azt írta, hogy 1955-ig, amíg ő el nem került az államvédelmi szervektől, illetve a BM kötelékéből, a Czirok-ügyben folytatott nyomozás nem vezetett eredményre. Megerősítette, hogy *„bár elvileg az elrablás változatát sem lehet kizárni, őszintén meg kell mondanom, hogy a hazaárulás változata tűnt a legvalószínűbbnek. Egy más kérdés, hogy ha ez történt, akkor az indítékai mai ismereteink szerint is elítélendőek lennének-e?”* – vetette fel.¹⁶⁵

Farkas azt tanácsolta Czirok Albertnek, hogy forduljon a Belügyminisztériumhoz, abban bízott, hogy ott többet tudnak mondani Czirok András további életútját illetően.

Farkas tanácsát megfogadva Czirok Albert elküldte kérését a Belügyminisztérium Titkárságára, a titkárságvezetőnek címezve.¹⁶⁶ Ott Kiss Elek rendőr ezredes kapta meg az ügyet, 1989. február 23-án vette át Czirok évtizedekkel korábban keletkezett dossziéit, hogy tanulmányozza, március 23-án pedig újra lezárták az utolsó, 4. dossziét is. Az utolsó lapon olvasható a következő választervezet (dátum és aláírás nélkül):

„Adataink szerint bátyja, Czirok András – volt államvédelmi százados – 1953. május 22-én szolgálatteljesítés közben Bécsben eltűnt. Az ezt követő vizsgáldásunk arra a következtetésre jutott, hogy minden bizonnyal árulást követett el. Ezt támasztja alá az, hogy eltűnése után több alkalommal kísérelt meg nyugati titkosszolgálatok nevében magyar állampolgárokat disszidálásra bírni. Eltűnésének homályos és kétes körülményeire való tekintettel ügyével a bírói szervek nem foglalkoztak.

*Tartózkodási helyére vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk, azt jelenleg sem ismerjük. Ügyével a BM szervei nem foglalkoznak.”*¹⁶⁷

2003-ban egy másik fivér, Czirok Győző fordult kérelemmel az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárához, hogy megismerhesse a testvérére vonatkozó iratokat. A levéltár működését szabályozó 2003. évi III. törvény szerint ezt csak abban az esetben tehetné volna meg a levéltár, ha a kérelmező testvér be tudta volna mutatni az elhunyt testvér halotti anyakönyvi kivonatát, vagyis élők irataiban nem kutakodhatnak az egyenes ági leszármazottak sem. Halotti anyakönyvi kivonat azonban nem volt. Megoldást jelenthetett volna, ha a családtagok Czirok Andrást holtta nyilvánítatják. De hát hogy tudták volna ezt megtenni, amikor éppen abban reménykedtek, hogy még él!

2013-ban Czirok András egyik unokaöccse kért „betekintési kérelmet” a nagybátyjáról fennmaradt iratokba. A törvényi szabályozás szerint az unokaöcs nem tartozik a hozzátartozók körébe, vagyis még halotti anyakönyvi kivonattal rendelkezve sem tekinthetne be az iratokba.

A 2003. évi III. törvénycikk szerint az érintett (ez esetben Czirok András) születésétől számított kilencven év eltelte után az iratokat bárki megismerheti. Czirok András 1924. október 16-án született, tehát lassan lejár a róla keletkezett iratok védelmi ideje, így azokat nemcsak a tudományos kutató, hanem bárki megtekintheti 2015. január 1-jétől.

¹ Az osztrák sajtóklubról (Presseclub Concordia, Bankgasse 8.) van szó, amely a magyar külképviselet (Bankgasse 4–6.) szomszédságában helyezkedett el.

² ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes jelentése, 1953. május 23. 52.

³ A rezidentúra állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális. Gergely (összeáll.), 1980: 165.

⁴ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes jelentése, 1953. május 26. 105.

⁵ Az 1945 utáni magyar hírszerzés szervezetéről lásd a következő tanulmányokat: Tóth, 2013: 381–447.; Palasik, 2013a: 47–103.

⁶ ÁBTL 1.6. BM II/3. Osztály, 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról, 1957. április 12. 1.; Gyarmati – S. Varga (szerk.) 2006: 825.

⁷ Gecsényi, 2007: 28–29.

⁸ Péter Gábor (1906–1993) volt a politikai rendőrség vezetője 1945 és 1953 között.

⁹ Péter feltétlen híveként került a Külügyminisztérium Igazgatási Főosztályának az élére 1948 májusában, majd 1950 januárjában küldték ki bécsi ügyvivőnek. Péter Gábor 1953. január eleji letartóztatása után visszarendelték, és január 16-án letartóztatták. Vádat nem emeltek ellene, ezért novemberben szabadon engedték. Lásd Müller, 2013, http://www.betekinto.hu/2013_3_muller (utolsó letöltés: 2014. május 15.).

¹⁰ Ötvös még 1951 januárjában érkezett Bécsbe a katonai hírszerzés rezidenseként. Gecsényi, 2009. http://archivnet.hu/pp_hir_nyomatat.php?hir_id=73 (utolsó letöltés: 2014. május 20.). Ötvösről lásd még Argejő, 2010. http://www.betekinto.hu/2010_2_argejo (utolsó letöltés: 2014. május 15.).

¹¹ Az állambiztonsági szervek nem nyílt állományának zavartalan működését biztosító munkakör.

¹² ÁBTL 3.2.6. OL-8-005/I. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 25. 93.

¹³ Uo. A rezidentúrára a következő állambiztonsági tisztek voltak beosztva: Fehérvári Antal államvédelmi főhadnagy (államvédelmi fedőneve „Lakatos Sándor”) – a követségen „Huszár József” néven ismerték, kultúrattasé; Meszler Tibor államvédelmi főhadnagy (a követségen „Kovács Tibor”) – sajtóattasé; Kovács László államvédelmi főhadnagy (államvédelmi fedőneve „Gereblyés Kálmán”) – konzul; Meszler Tiborné államvédelmi II. osztályú segéd tiszt (a követségen „Kovács Tiborné”); Fehérvári Antalné államvédelmi II. osztályú segéd tiszt (államvédelmi fedőneve „Lakatos Sándorné”, követségi fedőneve „Huszár Józsefné”); Hornyák István államvédelmi alhadnagy (államvédelmi fedőneve „Énekes”) – rádiós és rejtjelező. Nem tartozott a rezidens alá Kovács Lászlóné (államvédelmi fedőneve „Gereblyés Kálmánné”), aki a követségen felelős számadó volt, továbbá Sarkadi Simonné államvédelmi törzsőrmester (államvédelmi fedőneve „Szirtes Kálmánné”, követségi fedőneve „Szepes Lajosné”). Az iratokban szerepel még „Szalai Imre” neve, kizárásos alapon azt vélelmezem, hogy ez Meszler Tibor állambiztonsági fedőneve lehet. Érdekes, hogy Meszler Tibor hivatalosan is nevet változtatott, 1960-ban a belügyminiszter engedélyezte, hogy felvegye a Kovács Tibor nevet. Lásd Palasik, 2013b: 345.

¹⁴ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a Hírszerző Osztály 1949–1953 közötti működéséről], 1953. augusztus 28. Az állambiztonsági szervek későbbi meghatározása szerint a hírszerzés „a már felderített (tényleges vagy potenciális) ellenségre hűanyagok, információk tervszerű gyűjtése a titkos nyomozati (operatív) eszközökkel és módszerekkel – a politikai, a katonai, a gazdasági, a tudományos-műszaki, a kulturális, az operatív stb. igények alapján. – A komplex tevékenységbe beletartozik az apparátus, amely ezt végzi, továbbá összegzi, rendszerezi, ellenőrzi, értékeli, és a meghatározott szervek rendelkezésére bocsátja az így keletkezett anyagokat.” Gergely (összeáll.), 1980: 83.

¹⁵ Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2006: 825–826.

¹⁶ Eisterer, 2009: 190–212. <http://www.eurozine.com/pdf/2007-05-24-beer-en.pdf> (utolsó letöltés: 2014. május 17.); ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes jelentése, 1953. május 23. 52.

¹⁷ Uo. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes jelentése, 1953. május 23. 52., 54.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Farkas Vladimir jelentése, 1953. május 26. 105.

¹⁸ Ágoston Kálmán (1929–1988) 1985. évi nyugdíjba vonulásáig végig a hírszerzésnél dolgozott, 1960–1964 között a bécsi rezidentúrán. 1971 és 1975 között volt a berni rezidentúra rezidense. Az ötvenes években elvégezte az ELTE Állam- és Jogtudományi Karát, nyugdíjba vonuláskor rendőr ezredes. https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:1108271243088457::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:960679%2CELETRAJZ (utolsó letöltés: 2014. május 11.).

¹⁹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. 86.

²⁰ Biztosított találkozó: konspirációs szempontból kiemelkedően fontos helyzetben levő hálózati személy védelmét szolgáló intézkedés. A találkozó helyét az operatív tisztek még a találkozó előtt ellenőrzik; úgyszintén a hálózati személyt, valamint a kapcsolattartót a találkozóról történő távozása után operatív figyellel ellenőrzik, hogy az ellenség nem tett-e velük szemben ellenőrző intézkedést. Gergely (összeáll.), 1980: 13.

²¹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. 97. Bálványi édesapja Bálványi Endre (1882–?), a Duna Gőzhajózási Társaság egykori igazgatója, nyugalmazott tábornok éppen hét éves börtönbüntetését töltötte Budapesten a

Gyűjtőfogházban. 1952-ben ítélték el hűtlenség (kémkedés a franciák javára) vádjával. ÁBTL 3.1.9. V-85213. és ÁBTL 3.1.9. V-85213/1. Valószínűleg édesapjával tervezték zsarolni a Bécsben élő János fiát, de a későbbiekben láthatjuk, teljesen eredménytelenül, a beszerzése meghiúsult. Bálványi Endre hátralévő büntetését 1957-ben kegyelemből elengedték.

²² ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 25. 86., 91. Ez éppen lehetséges is, bár a beszerzésre vonatkozó irat nincs az ÁBTL-ben, azonban valószínűleg „Piros” ezt csak arra használta, hogy kijusson Ausztriába, és ezzel meg is szakította a kapcsolatát az állambiztonsági szervekkel.

²³ Uo. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes jelentése, 1953. május 23. 52.

²⁴ Uo. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 25. 86. Az osztrák követség arra hivatkozva tartotta vissza a vízum kiadását, hogy 1952 májusában Ágoston a vízum lejártá után egy nappal hagyta el Ausztriát.

²⁵ Márkus Sándor (1920–?) 1952-ben a Pátria Nyomda igazgatói székéből került az ÁVH VIII. Főosztályára. 1957 és 1959 között a berlini rezidentúra vezetője, 1965–1976 között a BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya osztályvezetője. Simon, 2013: 335–336.

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:1108271243088457::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:923446%2CELETRAJZ (utolsó letöltés: 2014. június 6.).

²⁶ Uo. 87.

²⁷ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Farkas Vladimir jelentése, 1953. május 26. 102.; uo. Goda László államvédelmi alhadnagy jelentése, 1956. május 26. 106.

²⁸ Uo. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 25. 89.

²⁹ Uo. 91.

³⁰ A T-lakások belügyi szempontból megbízható emberek által lakott lakások, amelyeket a tulajdonosok vagy bérlők kölcsönadnak az állambiztonság számára, hogy ott a hálózati személyekkel találkozt bonyolítsanak le.

³¹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 24. 62–63.

³² Uo. Gk. sérülés véleményezése, 1953. május 25. 99.

³³ Uo. 64.

³⁴ Barabás Sári (1914–2012) opera- és operetténekes, aki 1947-ben hagyta el Magyarországot, majd Münchenben telepedett le. Az ÁVH „Mirell”-t is saját ügynökéként tartotta számon. ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 24. 64.; ÁBTL 3.2.6. OL-8-012/III. 21.

³⁵ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 24. 64.

³⁶ *Az Állambiztonsági értelmező kéziszótár* szerint a biztosító találkozó az összekötetési rendszer része. Olyan meghatározott időpont és hely, amikor és ahol a rendes találkozó meghiúsulása esetén a személyes összekötetés létrejön. Gergely (összeáll.), 1980: 28.

³⁷ Az iratokból nem derül ki, hogyan alakult a kapcsolat „Pirossal”. Úgy tűnik, nem könnyen adták fel, mert a bécsi rezidentúra elszámolásai között 1953. májusra találtam egy 3057,60 schillingről szóló számlát, mellette a tétel megnevezése: „Forgács”, „Piros” akcióhoz kocsí. ÁBTL 3.2.6. OL-8-012/II. 79.

³⁸ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. „Lakatos Sándor” és Ágoston Kálmán jelentése, 1953. május 23. 57.

³⁹ Uo. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 24. 65.

⁴⁰ Uo. A bécsi magyar rezidentúra levelezésében találtunk is egy erre vonatkozó táviratváltást. Május 21-én értesítik a központot, hogy „Lakatos”, vagyis Fehérvári „Forgács” és „Mirell” miatt nem tud Salzburgba menni. Röviden közlik, hogy „Szalai Imrét” Kovács László („Gereblyés”) fogja kísérni „Szabolcs” ügyében. Majd május 23-án egy másik táviratban közlik, hogy beszéltek „Szabolccsal”, de igazából nem állt velük szóba, amikor megtudta, hogy nem disszidensek. ÁBTL 3.2.6. 8-005/I. 153–154.

⁴¹ Nehezen fogadható el, hogy egy akciót úgy készítenek elő, hogy a beszerzésre ítélt áldozatnak még csak a lakcímét sem tudja az állambiztonság.

⁴² ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 24. 66.

⁴³ Uo. „Lakatos Sándorné” jelentése, 1953. május 27. 112.

⁴⁴ *Tartós békéért, népi demokráciáért!* A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának Bukarestben megjelent hetilapja.

⁴⁵ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. „Lakatos Sándor” és Ágoston Kálmán jelentése, 1953. május 23. 59–60.; uo. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 24. 67.

⁴⁶ Uo. „Lakatos Sándorné” jelentése, 1953. május 27. 113.

⁴⁷ Uo. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 24. 66.

⁴⁸ Uo. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes jelentése, 1953. május 23. 52–53.

⁴⁹ Uo. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 25. 86.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo. Goda László államvédelmi alhadnagy jelentése, 1953. május 25. 93–94.

⁵² Uo. 94.

⁵³ Uo. 95.

⁵⁴ „Völgyesi”, azaz Stubnya Ferenc (1893–?), mérnök, 1945-től osztrák állampolgár, az Osztrák–Magyar Gazdasági Kamara főtitkára, később a magyar állambiztonság „Webbe Harold” nevű ügynöke. ÁBTL 3.2.1. Bt-491.; ÁBTL 3.2.3. Mt-733/2. és Mt-733/3.

⁵⁵ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 25. 96.

⁵⁶ Uo. 92.

⁵⁷ Uo. „Lakatos Sándor” és Ágoston Kálmán jelentése, 1953. május 23. 58.

⁵⁸ Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. május 23. 53–54.

⁵⁹ Uo. Másolat Ötvös Alajos 1953. június 15-én érkezett jelentéséből. 254.; uo. Mészáros József államvédelmi százados jelentése, 1953. június 17. 256.

⁶⁰ Uo. Feljegyzés, 1953. június 6. 188.

⁶¹ Uo. Részlet Ötvös Alajos 1953. július 9-i leveléből, 263.

⁶² Uo. Farkas Vladimir államvédelmi alezredes jelentése, 1953. május 23. 54.

⁶³ Uo. Dékán István államvédelmi ezredes jelentése, 1953. szeptember 2. 270.

⁶⁴ Uo. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1953. május 25. 88.

⁶⁵ Uo. „Szalai Imréné” jelentése, 1953. május 27. 119.; uo. „Szirtes Kámáné” 1953. május 27-i jelentése, 121.; uo. „Lakatos Kálmáné” 1953. május 27. 123.

⁶⁶ Uo. 89.

⁶⁷ Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. május 26. 102.

⁶⁸ Uo. Távirat, 1953. június 7. 190.

⁶⁹ Uo. Az operajegyekkel kapcsolatos rendelkezés, dátum nélkül. 213.

⁷⁰ Móró István (1921–?) 1952 februárjában került az ÁVH-hoz, 1955 decemberében a BM Hírszerző Főosztály vezetőjének első helyettesévé nevezték ki. 1957. május 3-án a BM Politikai Nyomozó Főosztály Hírszerző Osztályának vezetőjévé nevezték ki. 1959 májusában leszerelték. Fekete, 2013a: 351–352.

⁷¹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Móró István államvédelmi őrnagy jelentése, 1953. június 10. 220–222.

⁷² Uo. Piros László államvédelmi vezérőrnagy Gerő Ernőnek, 1953. június 10. 218.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo. Módra István jelentése, 1953. június 15. 242. A követség figyelésének leírása: uo. 242–252.

⁷⁵ Uo. 252.

⁷⁶ Uo. Kádár József államvédelmi őrnagy jelentése, 1953. június 13. 237.

⁷⁷ Counter Intelligence Corps.

⁷⁸ Tóth Pál (1926–?) 1946-tól dolgozik a Belügyminisztériumban. 1955 és 1958 között a bécsi rezidentúrán előbb beosztott, majd rezidenshelyettes, 1973–78 között pedig főrezidens. 1983-ban a BM-ből helyezték nyugállományba.

[https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:1108271243088457::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_T
YPE:950638%2CELETRAJZ](https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:1108271243088457::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:950638%2CELETRAJZ) (utolsó letöltés: 2014. június 6.).

⁷⁹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Móró István államvédelmi őrnagy jelentése, 1953. június 11. 232.; uo. Másolat Pehr Imre Berei Andorhoz intézett leveléről, 1953. június 26. 261–262. Pehr Imre a felbujtó szándék ellenére nem disszidált, 1972-es nyugdíjazásáig diplomáciai szolgálatban volt. Pehr valószínűleg az mentette meg a vizsgálatától, hogy az őt ért inzultálásokat azonnal jelentette a berni hírszerző rezidentúra vezetőjének, Szamosi Tibor államvédelmi őrnagynak (államvédelmi fedőneve „Papp”, a külügyben és a követségen „Sándor Tibor” néven ismerték). Uo. Móró István jelentése, 1953. június 10. 225. Különben maga Szamosi volt az, aki olyan jelentéseket küldött a központba, amelyben – alaptalanul – megkérdőjelezte Pehr becsületességét, és feltételezte, hogy ellenséges ügynök. Ennek ürügyén latolgatták a hírszerzésnél Pehr hazarendeltetését, és minderről Cziroknak valóban volt tudomása. Uo. Márkus Sándor államvédelmi százados jelentése, 1953. május 30. 131.

⁸⁰ Uo. Gazdik Gyula jelentése, 1953. augusztus 28. 269.

⁸¹ Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. május 24. 69–70.

⁸² Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. május 26. 104.

⁸³ Uo. 105.

⁸⁴ Uo. Márkus Sándor államvédelmi százados jelentése, 1953. május 30. 131–132. Priorálás: keresés, illetve az adatok lekérése az állambiztonsági operatív nyilvántartásból.

⁸⁵ Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. június 1. 144–145.

⁸⁶ Uo. Tóth Pál államvédelmi százados jelentése, 1953. június 4. 160–162.

⁸⁷ Uo. Márkus Sándor államvédelmi százados jelentése, 1953. június 4. 163–165.

⁸⁸ Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. június 17. 256–258.

⁸⁹ Uo. Márkus Sándor államvédelmi százados jelentése, 1953. október 17.

⁹⁰ Uo. Vetró György államvédelmi százados és Kádár János államvédelmi őrnagy jelentése, 1953. június 9. 198.

⁹¹ Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség.

⁹² Egységes Parasztifjúsági Szervezetek Országos Szövetsége.

⁹³ Janikovszky Béla (1919–1978) orvos, az 1945 utáni politikai rendőrség egyik vezetője. 1947 augusztusától szolgált Szegeden, majd 1949-ben újra visszakerült a központba. 1952-ben kegyvesztett lett, a testületől elbocsátották. 1953 februárjában Péter Gábor ügyével kapcsolatban letartóztatták, majd perbe fogták, és a személyes szabadságjogok megsértésére hivatkozva két év börtönbüntetésre ítélték. 1957 októberében az ítéletet hatályon kívül helyezték, és bűncselekmény hiányában felmentették. Visszatért civil foglalkozásához, élete hátra lévő éveiben orvosként praktizált. Müller, 2013. http://www.betekinto.hu/2013_3_muller (utolsó letöltés: 2014. május 15.).

⁹⁴ Uo. Czirik Andrásné feljegyzése, 1953. szeptember 11. 275.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Józán Sándor rendőrnnyomozó hadnagy feljegyzése, 1957. december 30. 59.; uo. Vámosi József rendőr őrnagy összefoglaló jelentése, 1962. január 31. 217.

⁹⁵ ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes főoperatív beosztott jelentése, 1969. március 18. 77–78.

⁹⁶ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Pahocsa István államvédelmi őrnagy és Mérő Károly államvédelmi százados jelentése, 1953. május 24. 76.

⁹⁷ ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes főoperatív beosztott jelentése, 1969. március 18. 77.

⁹⁸ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Farkas Vladimir jelentése, 1953. május 24. 71–74.

⁹⁹ „Czirik káderanyagát leellenőriztük. Az ellenőrzés megállapította, hogy a MÁVAG-ban eltöltött munkaidejével, valamint katonai múltjával kapcsolatban gyanús körülmény nem merült fel.” Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. június 17. 256.

¹⁰⁰ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Feljegyzés, 1953. május 30. 133–134.

¹⁰¹ Uo. Pahocsa István államvédelmi őrnagy és Mérő Károly államvédelmi százados jelentése, 1953. május 24. 75.

¹⁰² Ennek ellenére Farkas még az 1953. június 17-i jelentésében is Czirik egész családjának letartóztatását javasolta. Uo. Farkas Vladimir jelentése, 1953. június 17. 257–258.

¹⁰³ Uo. Pahocsa István államvédelmi őrnagy és Mérő Károly államvédelmi százados jelentése, 1953. május 24. 77.

¹⁰⁴ Uo. Gazdik Gyula jelentése, 1953. augusztus 28. 269.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ 1953 júliusában – a Nagy Imre kormányprogramja nyomán kibontakozó új szakasz politikájának köszönhetően – határoztak arról, hogy az ÁVH addigi túlhatalmát letörlik, a politikai rendőrséget szigorúbb intézményi ellenőrzés alá helyezik. Ez azt jelentette, hogy az új szakasz kormánya 1953. július 17-én hatálytalanította a minisztertanácsnak az ÁVH-t létrehozó (4353/1949. számú) rendeletét, egyúttal pedig elrendelte, hogy az Államvédelmi Hatóságot össze kell vonni a Belügyminisztériummal (500/6/1953. számú határozat). Gyarmati–Palasik, 2013: 18.

¹⁰⁷ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Gazdik Gyula jelentése, 1953. augusztus 21. 265–267.

¹⁰⁸ Uo. Gazdik Gyula jelentése, 1953. augusztus 28. 269.

¹⁰⁹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Lichtenstein József rendőr százados jelentése, 1960. szeptember 15. 78.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes főoperatív beosztott jelentése, 1969. május 12. 99.

¹¹⁰ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Vámosi József rendőr őrnagy összefoglaló jelentése, 1962. január 31. 217.

¹¹¹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes főoperatív beosztott jelentése, 1969. március 18. 77.

¹¹² ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Vetrő György államvédelmi százados és Kádár János államvédelmi őrnagy jelentése, 1953. június 9. 206.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes főoperatív beosztott jelentése, 1969. március 18. 77.

¹¹³ Uo. 78.

¹¹⁴ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Vámosi József rendőr őrnagy jelentése, 1962. január 31. 219.

¹¹⁵ Uo. Hegedűs János rendőr százados és Kozma Lajos rendőr főhadnagy jelentése, 1961. április 20. 151.; uo. Elek Imre rendőr százados jelentése 1961. május 18. 185.

¹¹⁶ ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes jelentése, 1969. március 18. 79.

¹¹⁷ ÁBTL 3.2.4. K-2365/3. Elek Imre jelentése, 1967. december 7. 198.

¹¹⁸ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Vámosi József rendőr őrnagy jelentése, 1962. január 31. 218.

¹¹⁹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes jelentése, 1969. április 3. 92.; uo. Rác Miklós rendőr alezredes jegyezte operatív terv, 1969. december 31. 155.

¹²⁰ Uo. Rác Miklós rendőr alezredes jelentése, 1969. december 2. 141.

¹²¹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy jelentése, 1954. április 21., 51–53.

¹²² Uo. Józán Sándor rendőrnnyomozó hadnagy feljegyzése, 1957. december 30. 59.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Rác Pál (1928–1986) a berni követség rezidentúráján dolgozott titkos állományban 1950 és 1953 között. 1955. novemberben került a washingtoni rezidentúrára, majd azzal az ürüggyel, hogy New Yorkban felállítják az ENSZ magyar irodáját, átkerült az ebből az apropóból megszervezendő New York-i rezidentúrára. 1963–1968 között volt kairói nagykövet, 1969–1970 és 1974–1976 között külügyminiszter-helyettes. ÁBTL 2.8.1. 6528.;

- ÁBTL 3.2.6. OL-8-011/II. 146. és 150. Lásd még https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:1303113435291763::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_T YPE:917880%2CELETRAJZ (utolsó letöltés: 2014. május 25.).
- ¹²⁵ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Kivonat az OL-2/58. számú Washingtoni rez. szerv. d. nevű operatív szervezési dossziéból, 54–56.; uo. Jelentés Rác Pál kiutasításáról, 1957. június 14. Aláírás nélkül. 57–58.
- ¹²⁶ Uo. Kivonat az OL-2/58. számú Washingtoni rez. szerv. d. nevű operatív szervezési dossziéból, 54–55.; uo. Hegedűs János rendőr százados összefoglaló jelentése, 1960. december 13. 84.
- ¹²⁷ Uo. Kivonat az OL-2/58. számú Washingtoni rez. szerv. d. nevű operatív szervezési dossziéból, 54–55. Markotán István (1925–) a hírszerzés alezredese, aki ekkor New Yorkban tartózkodott.
- ¹²⁸ Uo. Hegedűs János rendőr százados összefoglaló jelentése, 1960. december 13. 85.
- ¹²⁹ Uo.
- ¹³⁰ Uo.
- ¹³¹ Uo. Jelentés Rác Pál kiutasításáról, 1957. június 14. Aláírás nélkül. 57–58.; https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:1303113435291763::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_T YPE:917880%2CELETRAJZ (utolsó letöltés: 2014. május 25.).
- ¹³² 1957–1959 között „Pallós”, azaz Révész Imre (1956-ig Paulik Imre) a párizsi rezidentúra megbízott vezetője volt, 1959–1961 között pedig kinevezett vezetője. ÁBTL 3.2.6. OL-8-007/VIII.; ÁBTL 2.8.1. 9353. Lásd még https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:5906805915256448::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_T YPE:950655%2CELETRAJZ (utolsó letöltés: 2014. május 28.).
- ¹³³ Czirok valószínűsíthetően az ÁVH Dzerzsinszkij Tiszti Tanosztályból ismerhette őt – akkor még Paulik néven. ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes jelentése, 1969. május 12. 97.
- ¹³⁴ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Móró István rendőr alezredes jelentése, 1958. június 24. 61.
- ¹³⁵ Uo. 62.
- ¹³⁶ Uo.
- ¹³⁷ Uo. Távirat Bécsből, 1960. november 21. 71.
- ¹³⁸ Az ÁBTL-ben lévő négy kutató dosszién is a fedőnév „Candy”, ÁBTL 3.2.4. K-2365/1–4.
- ¹³⁹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Hegedűs János rendőr százados összefoglaló jelentése, 1960. december 13. 79.; uo. Hegedűs János rendőr százados és Kozma Lajos rendőr főhadnagy jelentése, 1960. december 27. 90. Ez utóbbi jelentésben a „Seprűs” át van húzva, és kézírással beírva: „Bolygó”. 1969. február 5-étől a „Bolygó” fedőnév már Czirok András gyerekkori barátját, iskolatársát, Terhes Sándort jelöli célszemélyként. ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes összefoglaló jelentése, 1969. február 5. 144.
- ¹⁴⁰ ÁBTL 3.2.4. K-2365/3. Rác Miklós rendőr alezredes főoperatív beosztott feljegyzése, 1967. december 9. 199–200.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Rác Miklós rendőr alezredes jelentése, 1969. március 18. 70.
- ¹⁴¹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Kozma Lajos rendőr főhadnagy jelentése, 1961. november 24. 211.
- ¹⁴² Uo. Vámosi József rendőr őrnagy jelentése, 1962. január 31. 218. Az *Állambiztonsági értelmező kéziszótár* társadalmi kapcsolatnak nevezi azt a „szocializmushoz hű személyt, aki felkérésre vagy önként folyamatosan segíti, tájékoztatja az állambiztonsági szerveket”. Gergely (összeáll.), 1980: 183. Az iratokból úgy tűnik, Elek azért vállalta az együttműködést, mert féltette az állását.
- ¹⁴³ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Vámosi József rendőr őrnagy jelentése, 1962. január 31. 219. Elek fedőneve hol „Énekes”, hol „Elekes” volt. Lásd uo. Vámosi József rendőr őrnagy és Czvetkovics László rendőr őrnagy jelentése, 1962. augusztus 14. 246–248.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/3. Rác Miklós rendőr alezredes összefoglaló jelentése, 1967. február 15. 40.
- ¹⁴⁴ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Kozma Lajos rendőr főhadnagy jelentése, 1961. november 24. 212. Kozma jelentette: „A továbbiakban megbeszéltem Elek elvtárssal, hogy a családot befolyásolja oly irányban, hogy tegyenek konkrét javaslatot »Bolygó« felkutatása érdekében annál is inkább, mivel mint Elek elvtárs megemlítette, a család mind gyakrabban foglalkozik azzal a gondolattal, hogy most már nem nyugszanak, amíg valamilyen formában »Bolygóról« [ebben az esetben Czirok Andrásról – P.M.] konkrét értesüléseket nem szereznek...” Uo. 212.
- ¹⁴⁵ Vámosi őrnagy az ún. „sötét” hírszerzésre utal, amely az *Állambiztonsági értelmező kéziszótár* szerint a következőt jelenti: a hírszerző vagy ügynök beszélgetés során szerez meg értékes adatokat, értesüléseket olyan módon, hogy a partner nincs tudatában annak, hogy ellenséggel áll szemben, és számára jelentős hírszerzői szolgáltatást ki. Nem ismeri az ellenség „sötét” szándékát. A beszélgetését a hírszerző vagy az ügynök megtervezi, előkészíti. Gergely (összeáll.), 1980: 169–170.
- ¹⁴⁶ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. Vámosi József rendőr őrnagy jelentése, 1962. január 31. 220.; uo. Elek Imre jelentése, 1962. szeptember 12. 264–268.
- ¹⁴⁷ Uo. Másolat jelentésekből, 1960. augusztus 22. – szeptember 2. 66–70. Aláírás nélkül. Elek Imre jelentése, 1962. augusztus 27. 243–244.; uo. Hegedűs János rendőr százados jelentése, 1961. március 13. 142–143.
- ¹⁴⁸ Uo. Vámosi József rendőr őrnagy és Czvetkovics László rendőr őrnagy jelentése, 1962. augusztus 14. 246–248.

- ¹⁴⁹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/3. Elek Imre jelentése, 1963. augusztus 30. 296–300.
- ¹⁵⁰ ÁBTL 3.2.4. K-2365/2. „Lovas” utasítása Róna elvtársnak, New Yorkba Budapestről, 1961. január 30. 107–108. De ugyanezt az utasítást küldték a washingtoni, a londoni, a bécsi, a párizsi, a tel-avivi, a római, a berni rezidentúra vezetőjének is ez idő tájt. Uo. 110–119.
- ¹⁵¹ ÁBTL 3.2.4. K-2365/1. Távirattervezet Bécsnek, dátum nélkül. 189.
- ¹⁵² Uo. Király Ferenc államvédelmi százados: Gk. sérülés véleményezése, 1953. május 25. 99.
- ¹⁵³ ÁBTL 3.2.4. K-2365/3. Határozat, 1967. január 21. 32.
- ¹⁵⁴ Uo. Rác Miklós rendőr alezredes összefoglaló jelentése, 1967. február 15. 49.
- ¹⁵⁵ Uo. Rác Miklós rendőr alezredes által jegyzett operatív terv, 1967. február 15. 44–51.
- ¹⁵⁶ Rajnai Sándor (1922–1994) 1946-ban került a politikai rendőrség állományába, 1976-os nyugállományba vonulásáig megszakítás nélkül szolgált, 1955-től magas vezetőpozíciókban. Ezután volt nagykövet Bukarestben, majd Moszkvában. 1992-ben Izraelbe távozott, majd 1993-ban az USA-ban telepedett le. Fekete, 2013b: 386–388.
https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:1108271243088457::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:633762%2CELETRAJZ (utolsó letöltés: 2014. május 15.).
- ¹⁵⁷ ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Kőszegi Sándor rendőr hadnagy feljegyzése, 1968. augusztus 5. 132. Az „egyes jelzések” egyáltalán nem voltak frissek, egy 1957-ben hazatért forradalom utáni disszidens 1956/57-es emlékeire alapozták, amiről az illetőt csak 1968. augusztus 5-én hallgatták ki a magyar szervek. Ekkor Czirok 1953-as fényképét vélte felismerni, azt állítva, hogy Passau mellett, egy hegyen álló villában, ahol az amerikai parancsnokság székel, őt kihallgatták, és ekkor látta Czirokot.
- ¹⁵⁸ Uo. Levéltervezet, 1968. szeptember 4. 31.
- ¹⁵⁹ Uo. Javaslat, 1971. október 13. 234.
- ¹⁶⁰ ÁBTL 1.11.13. KEOKH-0045-512-3. 40-9-8/Z/88.
- ¹⁶¹ Józef Światło (1915–1994) a lengyel Állambiztonsági Minisztérium magas beosztású funkcionáriusa 1953. december 5-én disszidált Nyugatra. Washingtonig jutott, ahol a Szabad Európa Rádió műsoraiban beszélni kezdett a Lengyelországban zajló terrortól. Sobor-Swidarska, 2006: 41–63. Lásd Mitrovits Miklós előadását a Történelmi Kávéházban. <http://www.abtl.hu/node/444> (utolsó letöltés: 2014. május 15.).
- ¹⁶² Ion Mihai Pacepa (1928), Nicolae Ceaușescu diktátor bizalmasa és a kémelhárítás főnöke 1978 júliusában az NSZK-ba utazott, majd ott politikai menedékjogot kért és kapott az Egyesült Államoktól. Az itt 1987-ben megjelent könyvében – magyar nyelvű megjelenés: *Vörös Horizontok. Egy román kémfőnök vallomásai* (I. H. Printing Company, New Jersey, 1994) – leleplezi Ceaușescunak és feleségének a diktatúráját. Ezeket újabb könyvek követték, amelyek erős forráskritikát igényelnek. Bányai, 2004. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/pacepa-a-tortenelem-bizalmasa> (utolsó letöltés: 2014. május 15.).
- ¹⁶³ Palasik, 2011: 79–91. A gyilkos a hatvanas években az osztrák Belügyminisztérium magas beosztású tisztjeként kulcsfontosságú információkhoz jutott.
- ¹⁶⁴ Ez egyfajta gyakorlat lehetett az állambiztonsági szerveknél. Erre utal Dobróka János államvédelmi alezredes (a bécsi rezidentúra munkatársa és követségi titkár) feljegyzése, amely az 1956 júliusában disszidált Molnár László volt államvédelmi hadnagynak az erőszakos hazahozatalát javasolta: „*A határon való ellenőrzéstől tartani nem kell, mert ez még egyetlen esetben sem fordult elő velem szemben, miután az osztrák csendőrökkel és fináncokkal jó a kapcsolat. (A határon már hoztam és vittem hasonló módon át ügynököket.) Szükséges azonban a Corvinból olyan gyógyszer, amely egy órás altatást biztosít, hogy a kocsi hátuljában ne tudjon mozogni a nevezett.*” Az akcióból ez esetben nem lett semmi, az iraton Rajnai Sándor államvédelmi alezredes, a Hírszerző Főosztály vezetője kézírásával olvasható: „*Más alapon kell majd végrehajtani! 1956. szeptember 10.*” ÁBTL 3.2.3 Mt-592. 151. Köszönöm Tari Miklósnak, hogy felhívta a figyelmemet az iratra.
- ¹⁶⁵ ÁBTL 3.2.4. K-2365/4. Farkas Vladimir levele Czirok Albertnek, 1989. január 26. 243.
- ¹⁶⁶ Uo. Czirok Albert levele, 1989. február 6. 242.
- ¹⁶⁷ Uo. 244.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ÁBTL)

- 1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai
- 1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

1.11.13.	Külföldieket Ellenőrző Osztály iratai	
2.8.1.	Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai	
	6528	Rácz Pál
	9353	Révész Imre (Paulik Imre)
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-85213	Bálványi Endre
	V-85213/1.	Bálványi Endre
3.2.1.	Bt-dossziék	
	Bt-491	„Webbe Harold” („Völgyesi Sándor”)
3.2.3.	Mt-dossziék	
	Mt-592	„Somló”
	Mt-733/2–3.	„Webbe Harold”
3.2.4.	Kutató dossziék	
	K-2365/1–4.	„Candy”
3.2.6.	Rezidentúra dossziék	
	OL-8-005	Bécsi rezidentúra
	OL-8-007	Párizsi rezidentúra
	OL-8-011	Washingtoni rezidentúra
	OL-8-012	Frankfurti rezidentúra

Nyomtatásban megjelent források

Gecsényi, 2007

Gecsényi Lajos: Bevezető. In *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez, 1945–1956.* Szerkesztette: uő. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2006

A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései, 1953–1956. III. kötet. Összeállította Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Történeti Hivatal.

Hivatkozott irodalom

Argejő, 2010

Argejő Éva: Atomzselés cukorka. Adalékok Ötvös Alajos hírszerzői tevékenységéről a váci börtönben keletkezett fogdaügynök-jelentések tükrében. *Betekintő*, 2. http://www.betekinto.hu/2010_2_argejo

Bányai, 2004

Bányai Péter: Pacea: A történelem bizalmasa. *Beszélő*, 9. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/pacea-a-tortenelem-bizalmasa>

Beer, 2007

Siegfried Beer: The Soviet Occupation of Austria, 1945–1955. *Eurozine*, 2007. május 24. <http://www.eurozine.com/pdf/2007-05-24-beer-en.pdf>

Eisterer, 2009

Eisterer, Klaus: Austria under Allied Occupation. In Steininger, Rolf et al. (szerk.): *Austria in the Twentieth Century*. New Brunswick – New Jersey, Transaction Publishers.

Fekete, 2013a

Fekete Edit: Móró István. In *A trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan. 351–352.

Fekete, 2013b

Fekete Edit: Rajnai Sándor. In *A trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan. 386–388.

Gecsényi, 2009

Gecsényi Patrícia: Államvédelmi tisztek és diplomaták a bécsi követségen a forradalom napjaiban. Puja Frigyes feljegyzése. *Archivnet*, 3. http://archivnet.hu/pp_hir_nyomtat.php?hir_id=73

Gergely (összeáll.), 1980

Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó.

Gyarmati – Palasik, 2013

Gyarmati György – Palasik Mária: Az ÁVH intézménytörténetének társadalmi-politikai környezete, 1953–1956. In *A trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan.

-
- Müller, 2013
Müller Rolf: A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember). *Betekintő*, 3. http://www.betekinto.hu/2013_3_muller
- Pacepa, 1994
Ion Pacepa: *Vörös Horizontok. Egy román kémfőnök vallomásai*. New Jersey, I. H. Printing Company.
- Palasik, 2011
Palasik Mária: Egy belügyi tiszthelyettes disszidálása és titokzatos halála. Lopusnyik Béla tragédiája. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére*. Szerkesztette: Baráth Magdolna – Bánkúti Gábor – Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan. 79–91.
- Palasik, 2013a
Palasik Mária: A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan.
- Palasik, 2013b
Palasik Mária: Meszler (Kovács) Tibor. In *A trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan.
- Simon, 2013
Simon István: Márkus Sándor. In *A trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Szerkesztette: Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan. 335–336.
- Sobor-Swidarska, 2006
Sobor-Swidarska, A.: Jozef Swiatlo – Myth and Reality. *Studia Historyczne (Historical Studies)*.
- Tóth, 2013
Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezete, 1945–1990. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan.